

Den Haag

DEMOGRAFISCHE BESPIEGELINGEN OVER DE STAD

Reader ter gelegenheid van het afscheid van Jan Starmans, demograaf bij de
Dienst Stedelijke Ontwikkeling van Den Haag

8 maart 2016

Voorwoord

Binnen én buiten de gemeente Den Haag kennen velen Jan Starmans. Is het niet van Den Haag in Cijfers, dan is het wel van het WoON. Is het niet van de BAG, dan is het wel van de MOE-landers. Is het niet van de woningvoorraad en de leegstand, dan is het wel van de huishoudensraming en woningbehoefte. Maar de meesten kennen Jan toch van de Haagse bevolkings- en huishoudensprognose. Op dit vlak heeft Jan onder vakgenoten een solide reputatie en een breed netwerk opgebouwd. Op 1 januari 2016 is Jan na ruim 20 jaar gestopt met werken voor Den Haag. Jan was een vraagbaak en steunpilaar op alle genoemde domeinen en is een alom gewaardeerd en gerespecteerd vakman. Ter gelegenheid van zijn afscheid is deze bundel samengesteld met daarin tien bijdragen van vakgenoten en (ex-)collega's die betrekking hebben op het vakgebied van de demografie. De bijdragen bieden inzicht in de ontwikkelingen in het vakgebied en in de ontwikkeling van Den Haag en andere steden of belichten specifieke bevolkingsgroepen of thema's. In vogelvlucht wordt met deze bijdragen een inblik gegeven in de wereld waarin Jan werkzaam is geweest. Met deze bundel willen wij onze erkenning tonen voor Jans werk en wij hopen hiermee anderen die werkzaam zijn in het veld van de demografie te inspireren.

Wim van Bogerijen, Enno Ebels & Richard Vermeulen

Foto omslag: Hofvijver Den Haag (David van Keulen)

Inhoud

- 1** **Wie het kleine niet eert... Over het belang van lokale bevolkingsprognoses**
Leo van Wissen
Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), Den Haag / Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen
- 2** **Bevolkingsprognose van Den Haag is onzekerder dan prognose van Nederland of China**
Joop de Beer
Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), Den Haag
- 3** **Den Haag in vier tinten van bevolkingsprognoses**
Andries de Jong
Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), Den Haag
- 4** **Woningbehoefteprognose in scenario's**
Annika Smits & Manilde van der Oord
Onderzoek, Informatie en Statistiek (OIS), gemeente Amsterdam
- 5** **Twintig jaar bevolkingsontwikkeling in Den Haag (1995-2015)**
Ewoud Smit
Provincie Zuid-Holland
- 6** **Hoe oud was Den Haag en hoe oud is Den Haag?**
Bram van der Klauw
Pronexus, Eindhoven
- 7** **Haagse Oost-Europeanen**
Sanne Pronk & Richard Vermeulen
Afdeling Programmamanagement, Strategie en Onderzoek (PSO), Dienst Stedelijke Ontwikkeling, gemeente Den Haag
- 8** **Werken aan integratie van Midden- en Oost-Europese Hagenaar**
Suzanne Wolf
Zelfstandig onderzoeker bevolking, migranten en migratie
- 9** **Rotterdam: magneet, roltrap en spons**
Marco Hoppesteijn & Wim van der Zanden
Onderzoek en Business Intelligence, gemeente Rotterdam
- 10** **Den Haag: magneet, roltrap en spons**
Richard Vermeulen, Jan Starmans, Marlies Grimbergen, René Jansen & Wim van Bogerijen
Afdeling Programmamanagement, Strategie en Onderzoek (PSO), Dienst Stedelijke Ontwikkeling, gemeente Den Haag

1 **Wie het kleine niet eert... Over het belang van lokale bevolkingsprognoses**

Leo van Wissen

Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), Den Haag / Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen

In de demografische literatuur is de regionale demografie een beetje een ondergeschoven kindje. Een populatie is altijd gedefinieerd binnen ruimtelijke grenzen. De 'hardcore' demografen houden zich bezig met geboorte en sterfte binnen die grenzen. Je zou denken dat in landen waar de 'total fertility rate' (TFR) al decennia nauwelijks verandert, zoals Nederland (waar de waarde stabiel in de buurt van de 1,7 ligt), de interesse in het onderwerp wat vermindert, maar niets is minder waar. Demografen ontdekken altijd wel weer iets dat verandert onder zo'n stabiele maat: de pariteitsverdeling, de timing, noem maar op. Ook de sterfte-ontwikkeling heeft voor de leek een vrij voorspelbaar verloop. Op enkele onregelmatigheden na lijkt dit op de lange termijn toch vrij sterk op een rechte lijn omhoog, waarbij er per decennium ongeveer 2,5 jaar extra aan levensverwachting bij komt. Voor de demografische fijnproevers gebeurt er achter deze schijnbare regelmaat natuurlijk van alles, zoals rectangularisatie, uitstel, of cohorteffecten. En natuurlijk, wanneer er een demografische prognose gemaakt moet worden, dan moeten al deze factoren meegenomen worden. Maar is er ook nog iets anders, en het lijkt soms wel of de hardcore demografen de olifant in de kamer niet willen zien: landen of regio's hebben geen gesloten grenzen, met vaak als gevolg dat migratie de belangrijkste component van bevolkingsverandering is. Veel demografen houden niet van migratie. Het is lang niet zo stabiel als geboorte en sterfte, het bestaat ook eigenlijk uit twee componenten, namelijk instroom en uitstroom, maar ook uit korte- en lange-afstandsmigratie, of binnenlandse en buitenlandse migratie, en ook de oorzaken van migratie zijn vaak ook heel on-demografisch. Voor economische, politieke, of geografische factoren die bij migratie een rol spelen moet je dan ook eerder bij andere disciplines aankloppen.

Migratie is belangrijk, en hoe kleiner het gebied waarbinnen de populatie is gedefinieerd, hoe belangrijker deze component wordt. Demografen die zich met lokale prognoses bezig houden moeten daarom ook veel weten van migratie en vestiging en vertrek voor hun gebied. Op wereldschaal is de migratie gelijk aan 0, voor Nederland is immigratie met 11 per 1000 inwoners relatief iets belangrijker dan geboorte (10 per 1000), voor Zuid-Holland is vestiging in de provincie gelijk aan 14 per 1000 inwoners, en voor Den Haag zelfs 29 per 1000. Hoe kleiner de regio, hoe onzekerder dus ook de prognose.

Gelukkig is er ook een harde kern van demografen, of bevolkingsgeografen, die zich met deze materie bezighoudt. Daarbij is het wel opvallend dat de aandacht hiervoor grote fluctuaties in de tijd vertoont. De jaren '70 en '80 van de vorige eeuw waren een grote bloeitijd voor het bestuderen en modelleren van migratie, zeker in Nederland. Dit kwam vooral door twee oorzaken. Ten eerste ging de overheid zich actief bemoeien met de woonplaatskeuze van migranten. Door het beleid van de gebundelde deconcentratie werd geprobeerd de bevolkingsexplosie, die was veroorzaakt door de babyboom, in goede banen te leiden. Het ruimtelijke beleid had behoefte aan inzicht en toekomstramingen die overweg konden met deze grote ruimtelijke relocatie-operaties. Op de tweede plaats

vonden er belangrijke methodologische vernieuwingen plaats in de demografie, door de introductie van de multiregionale demografie. Deze innovatie leidde vooral in Nederland tot een reeks van nieuwe regionale prognosemodellen. Het PRIMOS-model stamt uit deze tijd, evenals MUDEA, AMIRES, PROMIRES, en een reeks van proefschriften over regionale demografie, die voor een deel geïnspireerd waren door het onderzoek van Frans Willekens. Nederland heeft op dit gebied een voortrekkersrol gespeeld. Dit was mede mogelijk omdat demografie aan universiteiten in Nederland meestal te vinden is binnen de faculteiten ruimtelijke wetenschappen. Opvallend is dat in de jaren '90 aan deze bloeiperiode een einde kwam, hoewel PRIMOS en het regionale prognosemodel van de Rijksplanologische Dienst (RPD), later vervangen door het Pearl-model van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), internationaal toonaangevend zijn gebleven. Ook bleef specialistische kennis op dit terrein bestaan op provinciaal en gemeentelijk niveau, vooral omdat veel regionale demografen uit de jaren '70 en '80 bij (lokale of provinciale) overheden werkzaam bleven. Het gaat vooral om mensen met gedetailleerde kennis van bevolkingsontwikkelingen en stromen op het provinciale, regionale en lokale niveau, en kennis van modellen en technieken ten behoeve van het woningmarktbeleid. Jan Starmans was al betrokken bij het AMIRES-project, en is een van de bekendste representanten van deze illustere groep onderzoekers. De academische belangstelling voor de lokale prognostiek verdween echter grotendeels, in lijn met de al eerder genoemde perifere positie van dit onderwerp in de demografie, of richtte zich meer op nieuwe ruimtelijke technieken, zoals Geografische Informatie Systemen (GIS). Tot een symbiose van de geavanceerde lokale prognosemodellen met de GIS-technologie is het eigenlijk nooit gekomen. Het zijn twee aparte werelden gebleven, waarbij de uitkomst van de prognosemodellen in een GIS-omgeving wordt geplaatst en verwerkt. Dat is des te opmerkelijker, omdat ook in de regionale prognoses het belang van het gedetailleerde woonmilieu is toegenomen. Het woonmilieu is heel onderscheidend bij het aantrekken van migranten, en juist daar zou GIS toegevoegde waarde kunnen hebben.

Inmiddels zitten we in een situatie waarbij aan de universiteiten niet veel belangstelling meer is bij studenten voor regionale demografie en prognoses. Er is trouwens überhaupt vergeleken met enkele decennia geleden minder belangstelling voor de demografie als afzonderlijke opleiding. Tegelijkertijd zwaaien de regionale prognosemakers van het eerste uur inmiddels af en blijft de behoefte aan regionale demografische informatie en prognoses onverminderd bestaan. Het gaat inmiddels in grote delen van het land niet meer om bevolkingsgroei, maar om (te verwachten) bevolkingskrimp. Veel overheden varen op het kompas van Pearl of Primos, en die modellen leveren maatwerk voor de beleidsvoorbereiding, maar een goed inzicht in hoe daarbij wordt omgegaan met de belangrijkste component migratie is lastig, zeker voor iemand zonder adequate demografische achtergrond. Het is daarbij een geluk dat we in Nederland kunnen kiezen uit meerdere modellen (naast Pearl en Primos hebben we ook het provinciale prognosemodel, afgeleid van Primos, en diverse lokale prognosemodellen die door individuele gemeenten worden gehanteerd), zodat als ze allemaal in dezelfde richting wijzen (en in grote lijnen is dat ook zo) je ervan uit kunt gaan dat het een betrouwbare prognose is. Toch zal het tekort aan nieuwe instroom van afgestudeerde demografen op dit terrein, naast een continue stroom aan vragen en opdrachten voor PBL/CBS en de makers van PRIMOS (ABF Research), mogelijk tot een verlies van de gedetailleerde lokale en regionale demografische kennis kunnen leiden. De behoefte aan inzicht in lokale en regionale bevolkingsontwikkelingen neemt echter niet af, vanwege de vergrote rol van gemeenten in veel beleidsterreinen, zoals zorg en sociale zekerheid.

Voor de grote steden is de ruimtelijke dimensie van toenemend belang, enerzijds door de al genoemde grotere nadruk op de rol van woonmilieus, maar ook door de vergrote verscheidenheid van de stedelijke bevolking, waarbij leefstijlen (de trek naar de grotere steden van jongeren) en etniciteit een centrale rol spelen. De demografie van de bevolking van niet-Nederlandse afkomst speelt zich voor een groot deel af in en rond de grote steden. Daarbij is het een belangrijke vraag in hoeverre de grote steden daarbij van elkaar verschillen. Is suburbanisatie van allochtonen een proces dat zich overal min of meer identiek voordoet? Is de segmentatie van bevolkingsgroepen vergelijkbaar, en heeft het in alle steden min of meer dezelfde effecten op vestiging en vertrek? Is de aantrekkingskracht van de steden voor Oost-Europese migranten overal even sterk of zijn er verschillen? Het is geen probleem nog enige pagina's te vullen met dit soort vragen. Op lokaal niveau bestaat doorgaans wel inzicht in de belangrijkste ontwikkelingen op het buurt- en wijkniveau. Een systematisch inzicht in de overeenkomsten en verschillen tussen de steden ontbreekt echter veelal.

Kennis en inzicht in regionale demografie wordt dus steeds belangrijker, maar de belangstelling ervoor vanuit de wetenschappelijke hoek neemt niet toe. Het is daarom de verantwoordelijkheid van lokale en regionale overheden om de bestaande kennis niet verloren te laten gaan, en het stokje op een goede manier door te geven aan jongeren die zich in de praktijk kunnen inwerken op het onderwerp.

2 Bevolkingsprognose van Den Haag is onzekerder dan prognose van Nederland of China

Joop de Beer

Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut, Den Haag

Bevolkingsprognoses voor gemeenten kunnen in principe op dezelfde manier worden berekend als prognoses voor landen. Deze bijdrage vergelijkt prognoses voor de gemeente Den Haag met prognoses voor Nederland, maar ook met prognoses voor China, het land met de meeste inwoners ter wereld.

Bevolkingsprognoses kunnen in grote lijnen op twee manieren worden gemaakt. De meest toegepaste methode is de zogenaamde 'cohort-componentenmethode'. Deze methode komt er op neer dat de toekomstige omvang en leeftijdsopbouw van een bevolking wordt voorspeld op basis van veronderstellingen over de componenten die de veranderingen in de bevolking veroorzaken: geboorte, sterfte en migratie. Wat de migratie betreft volstaat het voor een prognose op landelijk niveau om veronderstellingen over immigratie en emigratie te maken. Voor gemeentelijke prognoses dienen ook verhuizingen van en naar andere gemeenten te worden voorspeld. Dit maakt gemeentelijke prognoses over het algemeen relatief onzekerder dan prognoses op nationaal niveau. Immers, voor veel gemeenten is de invloed van de binnenlandse migratie op de omvang van de gemeentelijke bevolking naar verhouding beduidend groter dan de invloed van de buitenlandse migratie op de bevolking van een land.

Een nadeel van de cohort-componentenmethode is dat de componenten van bevolkingsgroei moeten worden onderscheiden naar leeftijd, waardoor er veronderstellingen dienen te worden gemaakt over de toekomstige ontwikkeling van een groot aantal parameters. Een andere, eenvoudiger methode om een bevolking te voorspellen is de zogenaamde 'Hamilton-Perrymethode' (Hamilton & Perry 1962). Net als de cohort-componentenmethode neemt deze methode de leeftijdsamenstelling van de bevolking in het meest recente jaar als vertrekpunt. Maar in plaats van veronderstellingen te maken over de toekomstige ontwikkeling van geboorte, sterfte en migratie maakt deze methode veronderstellingen over de verandering in de omvang van leeftijdsgroepen. Het idee is simpel: het aantal mensen dat over vijf jaar tussen de 25 en 29 is, wordt voor een groot deel bepaald door het aantal mensen dat nu tussen de 20 en 24 jaar is. Het aantal kan iets toenemen als er mensen van die leeftijd immigreren of iets afnemen als er mensen emigreren. Sterfte speelt op die leeftijd nog nauwelijks een rol. De omvang van het cohort dat nu 20-24 jaar is, zal de komende vijf jaar niet veel veranderen, tenzij er sprake is van veel migratie. Voor hogere leeftijden speelt sterfte uiteraard een grote rol. Van de 85-89-jarigen van nu leeft over vijf jaar nog maar ongeveer de helft.

De verhouding tussen de omvang van een cohort nu en de omvang van datzelfde cohort over vijf jaar wordt de cohort-veranderingsratio genoemd. Als wordt verondersteld dat de cohort-veranderingsratio's voor alle cohorten in de komende vijf jaar niet veranderen, dan kan de leeftijdsopbouw van de bevolking over vijf jaar worden voorspeld op basis van de leeftijdsamenstelling op dit moment en die van vijf jaar geleden. Alleen moet er nog wel een veronderstelling worden gemaakt over de kinderen die de komende vijf jaar worden geboren. Dat kan op basis van de zogenaamde kinderen-oudersratio. Dat is het aantal 0-4-jarigen nu in verhouding tot het aantal mensen in de vruchtbare leeftijd

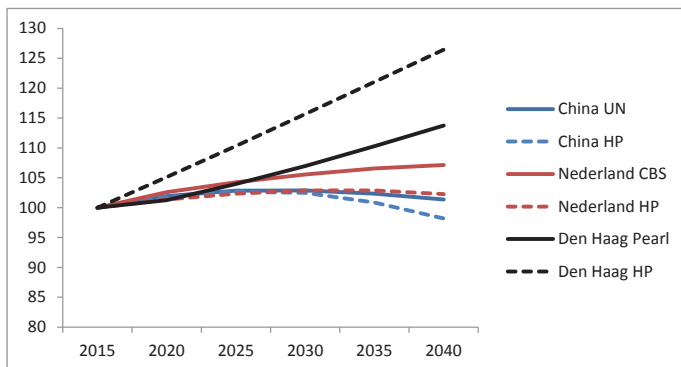
vijf jaar geleden. Een groot praktisch voordeel van de Hamilton-Perrymethode is dat er maar weinig input voor nodig is: alleen de leeftijdsopbouw in twee perioden.

De vraag is natuurlijk of de eenvoudige Hamilton-Perrymethode tot heel andere prognoses leidt dan de geavanceerdere cohort-componentmethode. Het antwoord op die vraag is niet voor alle bevolkingen hetzelfde. Het valt te verwachten dat voor een bevolking met relatief weinig migratie het verschil tussen beide prognosemethoden klein is. Immers, als de omvang van de migratie relatief klein is in verhouding tot de omvang van de bevolking, valt de toekomstige leeftijdsopbouw van de bevolking beter te voorspellen op basis van de huidige leeftijdsopbouw. Het aantal 25-29-jarigen over vijf jaar is dan vrijwel gelijk aan het aantal 20-24-jarigen nu. Verder valt te verwachten dat de verschillen tussen beide methoden klein zijn als bij de toepassing van de cohort-componentmethode relatief kleine toekomstige veranderingen in geboorte of sterfte worden verondersteld.

In deze bijdrage onderzoek ik de verschillen tussen de cohort-componentenmethode en de Hamilton-Perrymethode op drie verschillende schaalniveaus, namelijk voor prognoses van de bevolking van Den Haag (ruim 500.000 inwoners), Nederland (bijna 17 miljoen inwoners) en China (bijna 1,4 miljard inwoners). Voor Den Haag vergelijk ik de extrapolatie van de Hamilton-Perrymethode (HP) met de prognose van de bevolking tot 2040 die door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is gemaakt met het zogenaamde Pearl-model (Huisman et al 2013), voor Nederland vergelijk ik de HP-methode met de meest recente prognose van het CBS (van Duin et al 2015) en voor China vergelijk ik de HP-methode met de prognose die in 2015 is gepubliceerd door de Verenigde Naties (United Nations 2015). Deze prognoses van PBL, CBS en UN zijn allemaal gemaakt met behulp van de cohort-componentenmethode.

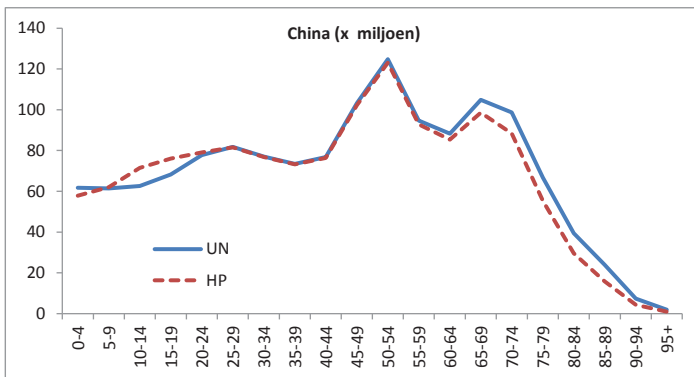
Figuur 1 vergelijkt de prognoses van de bevolkingsgroei tussen 2015 en 2040. Om de prognoses van Den Haag, Nederland en China vergelijkbaar te maken is de omvang van bevolking in 2015 voor alle prognoses op 100 gesteld.

Figuur 1 Prognoses van bevolkingsgroei in China, Nederland en Den Haag over periode 2015-2040 volgens cohort-componentenmethode en Hamilton-Perrymethode

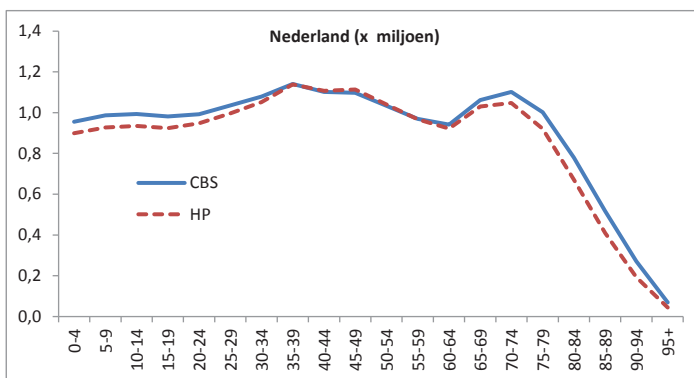

De figuur laat zien dat de HP-methode voor China lager uitkomt dan de prognose van de Verenigde Naties (VN) en die voor Nederland lager dan de prognose van het CBS. De belangrijkste oorzaak hiervan is dat de prognoses van de VN en het CBS uitgaan van dalende sterftcijfers. Hierdoor voorspellen de VN en het CBS meer ouderen dan de HP-methode. Dit is duidelijk te zien in figuur 2, 3 en 4 die de prognoses van de leeftijdsopbouw in 2040 vergelijken.

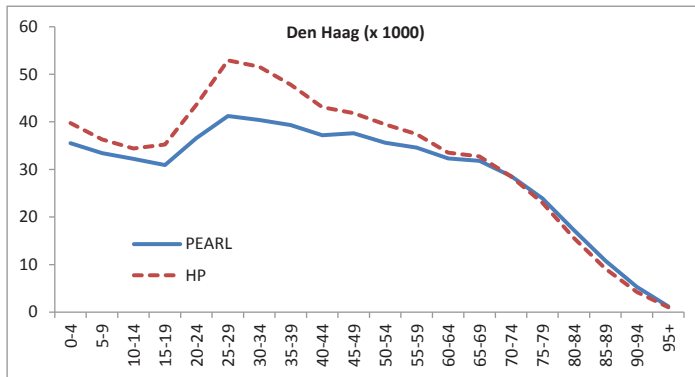
Figuur 2 Prognoses van bevolkingsgroei in China over periode 2015-2040 volgens cohort-componentenmethode en Hamilton-Perrymethode

Figuur 3 Prognoses van bevolkingsgroei in Nederland over periode 2015-2040 volgens cohort-componentenmethode en Hamilton-Perrymethode

Figuur 4 Prognoses van bevolkingsgroei in Den Haag over periode 2015-2040 volgens cohort-componentenmethode en Hamilton-Perrymethode

Voor Nederland voorspelt het CBS bovendien een stijging van het geboortecijfer. Hierdoor is ook de omvang van jongere generaties hoger dan volgens de HP-methode. Voor China voorspelt de VN een lichte daling van het geboortecijfer, waardoor de HP-methode iets meer jongeren voorspelt dan de VN. Maar ondanks deze verschillen lopen de prognoses van het totale aantal inwoners in 2040 voor China en Nederland volgens beide methoden niet heel veel uit elkaar. De HP-methode voorspelt voor 2040 voor China 3% minder inwoners dan de VN en voor Nederland 5% minder dan het CBS. Voor een prognose op een dergelijk lange termijn zijn dat geen heel grote verschillen.

Voor Den Haag zijn de verschillen duidelijk groter. Vergeleken met de Pearl-prognose voorspelt de HP-methode voor Den Haag 11% meer inwoners. Terwijl Pearl voorspelt dat Den Haag in 2040 586.000 inwoners zal tellen, komt de HP-methode uit op maar liefst 651.000 inwoners. Dus in tegenstelling tot de prognoses voor China en Nederland komt de HP-methode voor Den Haag duidelijk hoger uit dan de cohort-componentenmethode. De oorzaak van dit verschil ligt vooral in migratie. In de periode 2010-2015 is de bevolking van Den Haag fors gegroeid, vooral door veel vestiging van twintigers. Terwijl de Pearl-prognose veronderstelt dat de instroom de komende jaren afneemt, gaat de HP-methode uit van een constante forse toename van het aantal twintigers.

De conclusie uit deze vergelijking van prognoses is duidelijk: het maken van een bevolkingsprognose voor Den Haag is relatief veel onzekerder dan die voor Nederland of China. Er zijn immers veel grotere verschillen tussen de prognoses voor Den Haag dan voor China en Nederland. Dit komt vooral doordat migratie een veel groter effect heeft op de omvang van de bevolking van Den Haag dan op de bevolking van Nederland en dat geldt nog sterker voor de vergelijking met een groot land als China. Gezien de relatief kleine rol van migratie voor de bevolkingsontwikkeling van China is het niet zo moeilijk om de toekomstige omvang van de bevolking van China te voorspellen.

Die wordt immers voor een groot deel bepaald door de huidige leeftijdsopbouw. Het is veel moeilijker om de bevolking van een gemeente als Den Haag goed te voorspellen.

Overigens is het maar goed dat de bevolking van een groot land zich beter laat voorspellen, want één procent verschil in de prognose van China gaat natuurlijk om heel veel meer mensen dan één procent verschil in de bevolking van Den Haag. De bevolking van China is bijna 3000 keer zo groot als die van Den Haag. Dit betekent dat een verschil in de prognose van Den Haag met 1000 personen vergelijkbaar is met een verschil in de prognose van China met drie miljoen personen.

Literatuur

- van Duin, C., Stoeldraijer, L., Nicolaas, H., Ooijevaar, J. & Sprangers, A. (2015). Kernprognose 2015–2060: Hoge bevolkingsgroei op korte termijn. *Bevolkingstrends 2015/19*.
- Hamilton, C. H. & Perry, J. (1962). A short method for projecting population by age from one decennial census to another. *Social Forces 41 (2): 163-170*.
- Huisman, C., de Jong, A., van Duin, C. & Stoeldraijer, L. (2013). Regionale prognose 2013-2040: Vier grote gemeenten blijven sterke bevolkingstrekkers. CBS/PBL, Den Haag.
- United Nations (2015). *World population prospects: The 2015 revision. Key findings and advance tables*. New York.

3 Den Haag in vier tinten van bevolkingsprognoses

Andries de Jong

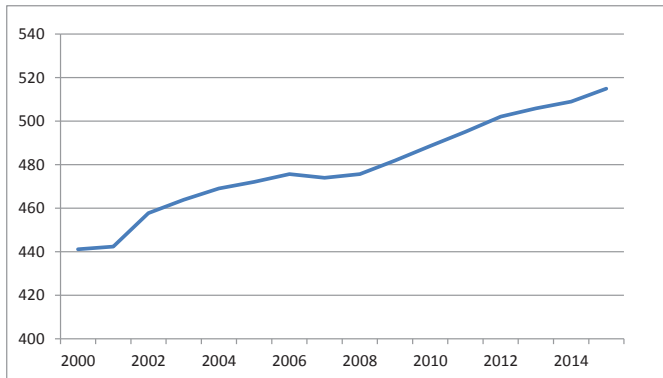
Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), Den Haag

Grote steden zijn weer hot! Ze staan tegenwoordig in het brandpunt van de belangstelling, zowel bij het beleid, wetenschappers als ook het grote publiek. Dit komt onder meer tot uitdrukking in 'buzz-woorden' bij het beleid als 'Agenda Stad', 'Smart Cities' en de 'Circulaire Stad'. In de wetenschap wordt gesproken over de stad als 'magneet, roltrap en spons' (zie Planbureau voor de Leefomgeving 2015).

Dat is wel eens anders geweest. Grote steden waren in de tweede helft van de vorige eeuw niet populair en ze verloren een groot gedeelte van hun inwoners. Zo ging het inwonertal van Den Haag in de cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) omlaag van rond 610.000 in 1960 naar 440.000 in 2000. Veel jonge gezinnen trokken naar de groeikernen, zoals Zoetermeer bij Den Haag, waar gemakkelijk eengezinswoningen konden worden gevonden.

De nieuwe eeuw bracht een nieuw geluid: grote steden gingen in een snel tempo weer groeien. Dat gold ook voor Den Haag: tussen 2000 en 2015 groeide de bevolking met zo'n 75.000, waardoor het inwonertal begin 2015 uitkwam op zo'n 515.000 (figuur 1). Het verlies van de vorige eeuw is hiermee nog lang niet volledig goed gemaakt, met zo'n 95.000 minder inwoners dan in 1960!

Figuur 1 *Bevolkingsontwikkeling Den Haag 2000-2015 (cijfers x 1000)*

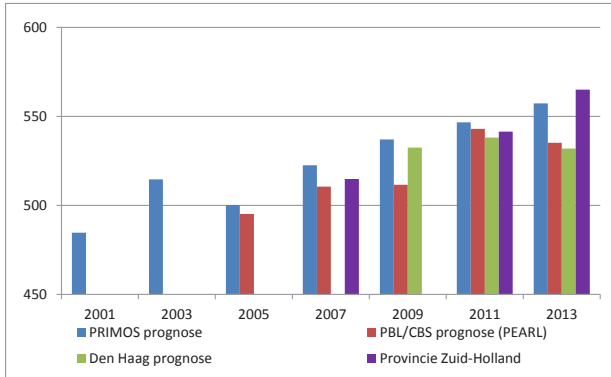

Wat zit er in de toekomst voor Den Haag in het vat? Deze vraag proberen diverse prognoses te beantwoorden. Niet alleen de gemeente Den Haag, maar ook drie andere prognoses geven hierop hun visie, namelijk de regionale bevolkings- en huishoudensprognose van het Planbureau voor de Leefomgeving en Centraal Bureau voor de Statistiek (PBL/CBS), de PRIMOS-prognoses van ABF Research en de prognose

van de provincie Zuid-Holland. In deze bijdrage wordt hiernaar gekeken, waarbij bovendien wordt nagegaan in hoeverre iedere visie ‘stabiel’ is in de tijd. Dit geeft meteen een beeld over de onzekerheid die er bestaat over wat er in de toekomst gaat gebeuren. Hiermee wordt het ook duidelijk dat er geen ‘absolute’ waarde aan een prognose kan worden gehecht; iets wat bestuurders en beleidsmakers vaak willen omdat ze dan bijvoorbeeld hun bouwplannen hierop kunnen afstemmen.

Figuur 2 laat de prognose van het inwonertal van Den Haag in 2025 zien. De PRIMOS-prognose kent al een lange historie en de grafiek toont de verwachting van de edities die in 2001, 2003 etc. zijn gepubliceerd. De verwachtingen zijn in de loop der tijd duidelijk gestegen: de prognose van 2001 verwachtte in 2025 een inwonertal van 485.000, tegenover 560.000 in de prognose van 2013. De snelle stijging van de waargenomen bevolking in het tijdvak 2000-2014 heeft zich dus vertaald in een sterke stijging van de bevolkingsomvang voor 2025. Deze correlatie tussen waargenomen ontwikkeling en voorspelde ontwikkeling zien we ook terug in de PBL/CBS-prognose en de prognose van de provincie Zuid-Holland. De drie prognoses van de gemeente Den Haag zijn meer stabiel in de tijd: tussen de 530 en 540 duizend in de edities van 2009, 2011 en 2013. Het valt verder op dat er nog een grote eensgezindheid bestond in de 2011 edities van de vier prognoses (voor de provincie Zuid-Holland eigenlijk de editie van 2010). In de prognose edities van 2013 lopen de wegen uiteen: de gemeente Den Haag en de PBL/CBS-prognose verwachten dan rond 535.000 inwoners tegen rond 560.000 inwoners volgens de PRIMOS prognose en de prognose van de provincie Zuid-Holland.

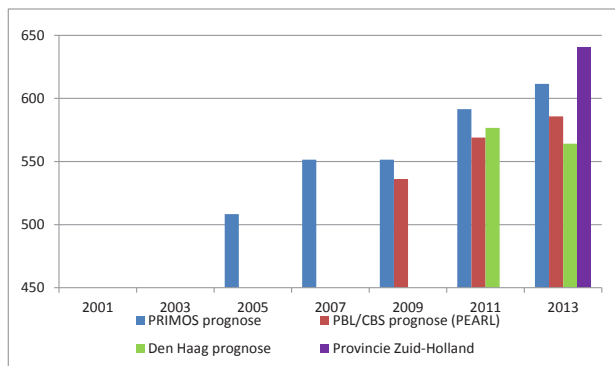
Figuur 2 Inwonertal van Den Haag in 2025, volgens vier prognoses naar publicatiejaar (cijfers x 1000)

Nog grotere verschillen, zowel in de verschillende edities als tussen de vier prognoses, zien we bij de verwachte bevolking in 2040 (figuur 3). In de PRIMOS-prognose is wederom sprake van een steeds groter wordend inwonertal in 2040 volgens de in de tijd oplopende edities: in de prognose van 2013 ligt het inwonertal van Den Haag rond 100.000 hoger dan in de editie van 2005! Ook in de PBL/CBS-prognose stijgen de verwachtingen in de tijd: in de prognose van 2013 ligt het inwonertal in 2040 rond 50.000 hoger dan in de prognose van 2009. De prognose van de gemeente Den Haag is het minst ‘optimistisch’ met een inwonertal van rond 560.000 (hoewel de PBL/CBS-

prognose hier dicht tegen aan ligt), en de prognose van de provincie Zuid-Holland het meest 'uitgesproken' met een inwonertal van rond 640.000; ofwel een verschil van rond 80.000 tussen de twee prognoses.

Figuur 3 Inwonertal van Den Haag in 2040, volgens vier prognoses naar publicatiejaar (cijfers x 1000)

Een eerste conclusie die kan worden getrokken, is dat er een grote onzekerheid over de toekomst bestaat. De variatie tussen verschillende edities van eenzelfde prognose en tussen verschillende prognoses is groot. Een tweede conclusie is dat waargenomen ontwikkelingen sterk lijken door te werken in de prognoses. De sterke groei van het inwonertal in de laatste 15 jaar wordt weerspiegeld in de steeds hogere verwachtingen over het inwonertal in de toekomst. Kennelijk zijn prognosemakers weinig geneigd trendbreuken te voorspellen. Je kunt ook zeggen dat je wel een erg goed verhaal dient te hebben om het plausibel te maken dat er een nieuwe toekomst aanbreekt die (radicaal) breekt met het oude. Toch is dat niet onmogelijk als gekeken wordt naar het verleden, waar bevolkingskrimp juist de regel was. In alle vier prognoses wordt echter de huidige bevolkingsgroei in de toekomst doorgetrokken. Groei is dus het motto voor de toekomst!

Over de mate waarin wordt gegroeid zijn de prognoses minder zeker, blijkens de prognose- edities van 2013. In de PRIMOS-prognose en de prognose van de provincie Zuid-Holland is het inwonertal in 2040 beduidend hoger dan nu, respectievelijk met rond 95.000 en rond 125.000 inwoners erbij. In de PBL/CBS-prognose en de prognose van de gemeente Den Haag is de groei minder sterk, respectievelijk met rond 70.000 en rond 50.000 inwoners erbij. Dit betekent dat Den Haag in 2040 volgens de PRIMOS-prognose in 2040 ongeveer even veel inwoners telt als in 1960 en in de prognose van de provincie Zuid-Holland zelfs veel meer, terwijl zowel in de PBL/CBS-prognose als de prognose van de gemeente Den Haag het verlies van de tweede helft van de vorige eeuw nog steeds niet is ingehaald!

Overigens is het feit dat in de olopende edities van de vier prognoses de bevolking van Den Haag steeds sterker groeit, niet zo verwonderlijk als wordt bedacht dat de bevolking van Nederland in de opeenvolgende edities van de CBS-bevolkingsprognose ook steeds sterker groeit: in de prognose van 2004 werd nog verwacht dat Nederland in 2040 17 miljoen inwoners zou tellen, tegen 17,8 miljoen in de prognose van 2012. De PBL/CBS-prognose en de PRIMOS-prognose worden voor Nederland 'breed' opgesteld;

het is dan begrijpelijk dat de extra groei voor een belangrijk deel in de grote gemeenten terecht komt. Ook voor de andere twee prognoses geldt dat de nationale CBS-prognose een belangrijke leidraad vormt.

Voor beleidsmakers wijst deze variatie in prognoses op het feit dat, hoewel trends in de verschillende prognoses lijken overeen te komen (blijvende groei voor Den Haag), de mate waarin wordt gegroeid behoorlijk onzeker is. Het is daarom aan te bevelen dat prognosemakers ook onzekerheidsmarges aangeven en dat er daarnaast ook scenario's worden opgesteld waarin alternatieve toekomsten worden geschetst. Deze prognoses en scenario's dienen dan goed te worden gemonitord, zodat beleidsmakers weten op welke koers de stad zit!

Literatuur

Planbureau voor de Leefomgeving (2015). Destad: magneet, spons, roltrap. Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. PBL, Den Haag.

Informatie over de vier prognoses

PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose: www.pbl.nl/themasites/regionale-bevolkingsprognose of <http://statline.cbs.nl/> (thema bevolking/bevolkingsprognose/actuele prognose/regionale prognose; 2013-2040)

PRIMOS-prognose: <http://abfiresearch.nl/producten/prognoses/primos---bevolking.aspx>

Prognose provincie Zuid-Holland: <http://staatvan.zuid-holland.nl/Paginas/Factsheets/Bevolkingsprognose.aspx>

Prognose gemeente Den Haag: www.denhaag.nl/home/bewoners/to/Bevolkingsprognose-Den-Haag-2015.htm

4 Woningbehoefteprognose in scenario's

Annika Smits & Manilde van der Oord

Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut, Den Haag

Jaarlijks wordt door Onderzoek, Informatie en Statistiek (OIS) van de gemeente Amsterdam de Amsterdamse bevolkingsprognose gemaakt. De prognosecijfers worden veelvuldig gebruikt; zowel binnen de gemeente als daarbuiten. Vragen als 'welke delen van de stad vergrijzen het sterkst?', 'waar wonen de meeste kinderen?', 'in welke wijk is de bevolkingsgroei het sterkst?' en 'hoeveel basisscholen hebben we straks nodig?' zijn allemaal te beantwoorden door gebruik te maken van de bevolkingsprognose. Er is echter één vraag die ons regelmatig wordt gesteld maar die vanuit de Amsterdamse bevolkingsprognose niet is te beantwoorden. In deze bijdrage besteden we aandacht aan een van de manieren waarop de vraag: 'hoeveel woningen hebben we in de toekomst nodig?' beantwoord kan worden.

Inleiding

Om te bepalen hoeveel woningen er in de nabije toekomst nodig zijn in Amsterdam is inzicht nodig in de ontwikkeling van de bevolking en de daarmee gepaard gaande woningbehoefte. In de Amsterdamse bevolkingsprognose wordt het verwachte woningbouwprogramma echter als input gebruikt. Hierdoor wordt de gemodelleerde bevolkingsontwikkeling begrensd door de ruimte die het woningbouwprogramma biedt. De uitkomst van het prognosemodel is dan ook het meest waarschijnlijke aantal toekomstige inwoners, gegeven het woningbouwprogramma zoals dat tijdens het opstellen van de prognose bekend is. Het aantal woningen dat uit deze prognose voortvloeit is niets anders dan het aantal woningen dat vooraf in het model wordt ingegeven.

Door het vooraf ingeven van de woningbouwprogrammering is de bevolkingsprognose geen geschikt instrument voor het inschatten van de toekomstige woningbehoefte. In opdracht van Ruimte en Duurzaamheid van de gemeente Amsterdam heeft OIS daarom een woningbehoefteprognosemodel ontwikkeld. In deze prognose wordt de bevolkingsgroei niet begrensd door een vooraf ingevoerd woningbouwprogramma. Wel worden de verwachtingen omtrent de geboorte, sterfte, migratie en ook inwoning en leegstand vooraf in het model ingegeven. Om inzicht te krijgen in de verschillende mogelijke richtingen waarin deze parameters zich kunnen ontwikkelen, kan gewerkt worden met scenario's. Voor elk scenario is het mogelijk de woningbehoefte te berekenen: het aantal woningen dat nodig is om de toekomstige bevolkingsgroei op te vangen.

Methodiek woningbehoeftemodel

Het woningbehoeftemodel geeft, anders dan het bevolkingsprognosemodel, het jaarlijks benodigde aantal netto toevoegingen aan de woningvoorraad als uitkomst. Deze verwachte woningvoorraad wordt de kwantitatieve woningbehoefte genoemd en staat gelijk aan het aantal huishoudens, gecorrigeerd voor de mate van inwoning en leegstand.

De woningbehoefteprognose van OIS wordt opgesteld door middel van de cohort-componentenmethode. Hierbij wordt apart voor alle demografische componenten van de bevolkingsprognose (geboorte, sterfte en migratie), het verwachte aantal personen

per éénjarig leeftijdscohort en geslacht doorgerekend op basis van de actuele stand en de gemiddelde kansen van de afgelopen vijf jaar.

Vervolgens worden de randvoorwaarden van de bevolkingsontwikkeling gegeven door veronderstellingen te doen over het toekomstige gemiddelde vruchtbaarheidscijfer, de gemiddelde levensverwachting en de saldi voor de binnenlandse en buitenlandse migratie. Ook de factoren voor inwoning en voor leegstand worden voor alle toekomstige jaren in het model ingegeven. Historische ontwikkelingen, maar ook de landelijke bevolkingsprognose van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) zijn hiervoor een belangrijke leidraad. Waar nodig worden de leeftijds- en geslachtsspecifieke kansen op de demografische componenten evenredig bijgesteld. Wanneer bijvoorbeeld wordt verwacht dat het migratiesaldo in de stad zal toenemen, worden de vestigingskansen voor alle leeftijden met eenzelfde factor verhoogd, en de vertrekkansen met eenzelfde factor verlaagd.

Na het doorrekenen van de kansen en het corrigeren voor toekomstige trends is per jaar het inwonertal en een daarbij behorend aantal huishoudens bekend. De woningbehoefte (wb) wordt vervolgens per jaar berekend en is gelijk aan het aantal huishoudens (hh), gecorrigeerd voor inwoning (i) enerzijds en de leegstand van woningen en bewoning van niet-woningen (b) anderzijds:

$$wb = hh * (1/i) * (1/b)$$

Woningbehoefteprognose versus bevolkingsprognose

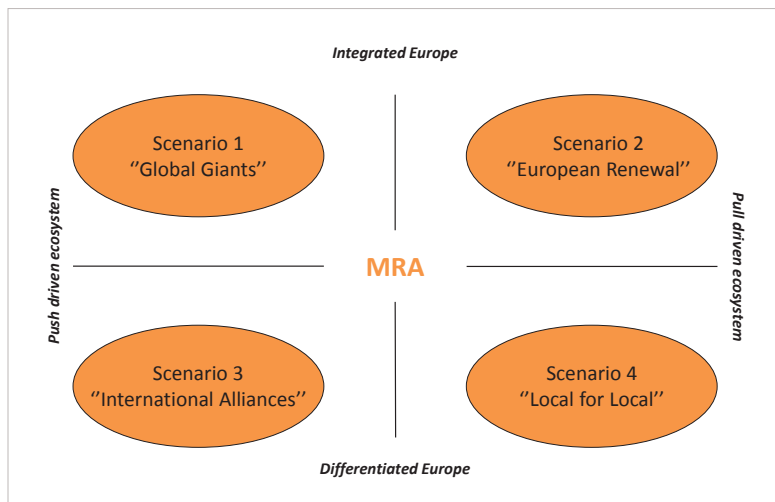
De methodiek van de woningbehoefteprognose komt grotendeels overeen met die van de bevolkingsprognose. Er is één verschil: in de bevolkingsprognose wordt het binnenlandse migratiesaldo aangepast aan de hand van de beschikbare woningruimte die vooraf wordt ingegeven, en in de woningbehoefteprognose wordt niet het aantal woningen maar het binnenlands migratiesaldo vooraf ingegeven. Juist doordat in de bevolkingsprognose rekening wordt gehouden met de bestaande woningbouwplannen, vormt deze een solide basis voor bijvoorbeeld de leerlingenprognose, waarin het meest waarschijnlijke toekomstige leerlingenaantal per school wordt berekend. Bestaande bouwplannen zijn hiervoor een belangrijke leidraad, op stadsniveau maar met name op wijkniveau.

De berekening van het binnenlands migratiesaldo in de bevolkingsprognose gaat als volgt. Allereerst wordt de meest waarschijnlijke toekomstige ontwikkeling in geboorte, sterfte, buitenlandse migratie, inwoning en leegstand doorgerekend op de huidige stand. Het binnenlandse migratiesaldo is in dit eerste model gelijk aan nul. Dit levert voor elk jaar een inwonertal op, dat wordt omgezet naar het daarbij behorende aantal huishoudens. Het aantal huishoudens wordt vervolgens per jaar gestaafd aan het verwachte aantal woningen. Al jaren is dat aantal gebaseerd op de Structuurvisie Amsterdam 2040, waarin voor de periode 2010-2040 de ambitie is vastgelegd om 70.000 woningen toe te voegen. Deze woningen worden door OIS verdeeld over de prognosejaren. Zijn er in een jaar meer huishoudens dan woningen, ook als rekening wordt gehouden met inwoning en leegstand? In dat geval kunnen er minder personen de stad inkomen, en zullen er meer personen de stad verlaten: de binnenlandse vestiging en het binnenlandse vertrek worden dan automatisch aangepast.

Scenario's en aannames

In het najaar van 2015 heeft OIS een woningbehoefteprognose gemaakt voor 2025 door gebruik te maken van een viertal scenario's. De vier scenario's, opgesteld door Jester Strategy voor de Amsterdam Economic Board, zijn een variant op de scenariostudie van het Centraal Planbureau (CPB) (Huizinga & Smid 2004). Op de horizontale as is de economie aanbodgestuurd dan wel vraaggestuurd, en op de verticale as is Europa gefragmenteerd dan wel geïntegreerd (figuur 1). Ter referentie is in de analyse de OIS-bevolkingsprognose van 2014 opgenomen.

Figuur 1 Raamwerk scenario's Amsterdam Economic Board

Bron: Jester Strategy

Voor het opstellen van de aannames voor de woningbehoefteprognoses per scenario is in een kleine werkgroep nagedacht over de meest waarschijnlijke ontwikkelingen op het gebied van demografie, wonen en werkgelegenheid. In een schema zijn, per scenario en per demografische component/doelgroep, de modelparameters uitgewerkt (tabel 1)¹. Eén parameter ontbreekt in de tabel: de levensverwachting. Hier verwachtte de werkgroep geen variatie tussen de scenario's gezien de korte tijdsspanne die bestudeerd werd.

Resultaten

De scenariostudie laat de bandbreedte zien van de woningbehoefte die in de nabije toekomst kan worden verwacht. Drie van de vier scenario's komen hoger uit dan de bevolkingsprognose van OIS. De woningbehoefte in 2025 varieert van 444.000 woningen (869.000 inwoners) voor het scenario met de minste groei tot bijna 497.000 woningen (945.000 inwoners) in het hoogste groeiscenario.

Op 1 januari 2015 telde Amsterdam iets meer dan 417.000 woningen en 822.272 inwoners. Om in de groei van het aantal huishoudens te voorzien die op basis van de vier scenario's verwacht kan worden, moeten er jaarlijks gemiddeld 2700 (scenario International Alliances) tot 8000 (scenario Global Giants) woningen bijkomen. In de bevolkingsprognose 2014 van OIS werd uitgegaan van gemiddeld 3600 woningen extra tot 2025. Hiermee bereikt de stad naar verwachting ongeveer 896.000 inwoners in 2025. In de prognose van 2015 liggen deze aantallen hoger. Als gevolg van een aanpassing in verwachte buitenlandse migratie en een hogere woningbouwambitie, komt de prognose van 2015 uit op 906.290 inwoners. De jongste prognose gaat uit van jaarlijks gemiddeld 4450 woningen extra tot 2025.

Tabel 1 Parameters woningbehoefteprognose voor vier verschillende scenario's, 2025

	Global Giants	Local for Local	European Renewal	International Alliances	Referentie (prognose 2014)
Total Fertility Rate (TFR)	1.475	1.499	1.52	1.45	1.492
Binnenlands migratiesaldo	0	3500	5000	0	-3375
Doelgroep					
<i>studenten</i>	+	++	++	++	
<i>starters arbeidsmarkt</i>	++	0	++	+	
<i>gezinnen</i>	--	+	+	-	
<i>medioren</i>	0	0	0-	0	
<i>senioren</i>	0	0	0	0	
Buitenlands migratiesaldo	6000	-1000	4000	-2000	3194
Migratiemotief					
<i>arbeidsmigratie</i>	++	-	+	--	
<i>studiemigratie</i>	++	-	0+	--	
<i>asiel</i>	0	0-	+	0	
Inwoning	1.10	1.11	1.105	1.11	1.12
Soort					
<i>crisis</i>	--	+	-	++	
<i>cultureel</i>	-	+	0	+	
<i>zorg</i>	-	+	0	+	
Bewoning	0.950	0.987	0.984	0.984	0.987
Soort					
<i>frictieleegstand</i>	+	-	0+	-	
<i>bewoonde niet-woningen</i>	-	+	+	+	
<i>structurele leegstand</i>	0	0	-	0	

Bron: OIS, Amsterdam

Gebruik van scenariostudies

De hier gepresenteerde werkwijze voor het uitvoeren van een woningbehoefteprognose dient als verkenning voor de mogelijke richtingen van de toekomstige kwantitatieve woningbehoefte. De resultaten weerspiegelen vier verschillende varianten voor de bevolkingsontwikkeling van Amsterdam, wanneer er geen restricties zouden zijn voor het aanbod van woningen. De studie geeft hiermee inzicht in de bandbreedte van de toekomstige woningbehoefte en de onzekerheden daarin.

Een studie als deze is geenszins een toekomstvoorspelling. De aannames voor de scenario's zijn onzeker en de gekozen scenario's hadden zich evengoed op twee andere assen kunnen bevinden, zoals de mate van economische groei of de mate van concentratie (zie de WLO-scenario's van 2015; Planbureau voor de Leefomgeving en Centraal Planbureau 2015). Om toch duiding te geven aan de ontwikkeling die het meest waarschijnlijk is, is naast de uitwerking van de vier scenario's de bevolkingsprognose van Amsterdam in de rapportage opgenomen. In deze bevolkingsprognose geldt wel een restrictie voor het woningaanbod: het woningbouwprogramma dient daarbij als plafond voor de bevolkingsgroei. Beleidsmakers kunnen een woningbehoefteprognose gebruiken om hun keuzes voor bepaalde ontwikkelstrategieën mede op te baseren. De scenario's laten zien hoe de samenstelling van de bevolking kan variëren wanneer zich bepaalde economische en politieke ontwikkelingen voordoen. Daarmee geven ze inzicht in het type stad dat onder diverse omstandigheden kan ontstaan. Of en hoe de weerspiegelde woningbehoefte binnen de stad gerealiseerd kan worden of daarbuiten, is een politieke en beleidsmatige keuze.

Aanbevelingen

De hier gepresenteerde werkwijze geeft de mogelijke ontwikkeling weer van de kwantitatieve woningbehoefte. Het is echter ook mogelijk om specifieker te kijken naar het soort woningen waaraan volgens elk scenario behoefte is en op welke plekken in de stad de bouw van nieuwe woningen het meest wenselijk is. Dit noemen we de kwalitatieve woningbehoefte. Een mogelijkheid hiertoe biedt het koppelen van de onderzoeksresultaten aan de uitkomsten van studies naar de woonwensen van bepaalde doelgroepen, zoals de studie 'Wonen in de Regio Amsterdam' (WIRA; Booi et al 2014).

De scenario's kunnen dusdanig worden ingevuld dat de toekomstige omvang van bepaalde doelgroepen kan worden vastgesteld. Van deze doelgroepen kunnen vervolgens de woonwensen worden geanalyseerd, zoals de voorkeur voor een bepaald type woning of woonmilieu. De omvang van de groep, vermenigvuldigd met het aandeel onder de groep dat de voorkeur heeft voor een bepaald woningtype, geeft dan inzicht in de toekomstige behoefte aan dit woningtype.

Hoe de stad zich in de toekomst gaat ontwikkelen is per definitie onzeker. Dat geldt ook voor de stabiliteit van de Europese samenwerking en de economie, de twee pijlers waarop de hier gebruikte scenario's rusten. Om beter te kunnen toetsen in hoeverre de geschetste scenario's waarschijnlijk zijn, zou er in een vervolgstudie aandacht kunnen worden besteed aan de volgende vragen:

- in hoeverre komt de woonwens van huishoudens overeen met hetgeen ze uiteindelijk realiseren?
- is er ruimte voor al deze woonwensen binnen de gemeentegrenzen?
- is de stad die dan gerealiseerd wordt, de stad die huishoudens voor ogen hadden?
- is dat een wenselijke stad?
- wat betekent het voor de regio als in de onderzochte woonwensen wordt voorzien?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is meer inzicht nodig in de manier waarop huishoudens hun woonwens bepalen en in hoeverre zij bereid zijn hier concessies aan te doen. Daarnaast verdient het aanbeveling om toekomstige studies naar de woningbehoefte uit te voeren op regionaal niveau. Hiertoe zou ook de verwachte ontwikkeling van de belangrijkste buurgemeenten moeten worden uitgewerkt.

Noten

1. Een meer gedetailleerde beschrijving van de scenario's en de werkwijze is te vinden op www.ois.amsterdam.nl

Literatuur

- Booi, H., Stojmenovska, D. & Slot, J. (2014). Wonen in de regio Stadsregio Amsterdam, gemeente Almere, Zuid-Kennemerland/IJmond. Een onderzoek naar woonsituatie, woonwensen en verhuisbewegingen van huishoudens. Gemeente Amsterdam.
- Huizinga, F. & Smid, B. (2004). Vier vergezichten op Nederland: Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040. Centraal Planbureau (CPB), Den Haag.
- Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en Centraal Planbureau (CPB) 2015. Nederland in 2030-2050: twee referentiescenario's – Toekomstverkenning wel- vaart en leefomgeving. Den Haag.

5 Twintig jaar bevolkingsontwikkeling in Den Haag (1995-2015)

Ewoud Smit

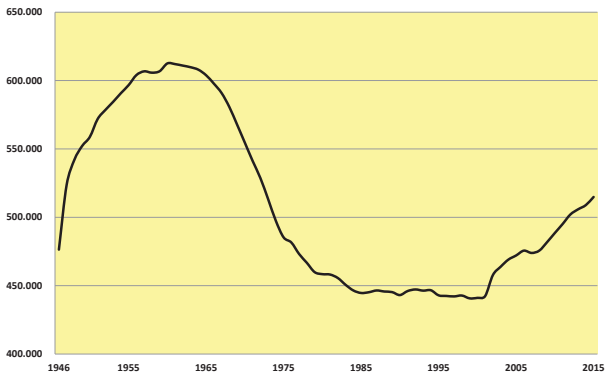
Provincie Zuid-Holland

Om het afscheid van de Haagse demograaf Jan Starmans luister bij te zetten, wordt in dit artikel ingegaan op de bevolkingsontwikkeling van Den Haag, in de periode dat hij daar werkzaam was: 1995-2015. Voor de bevolkingsontwikkeling van de gemeente waren dat bijzondere jaren. Na een periode van decennialange bevolkingsdaling begon het inwonertal weer te groeien. Sinds 1995 is het Haagse inwonertal met 72.000 gestegen (figuur 1).

Bevolkingsgroei na de Tweede Wereldoorlog (figuur 1)

Na de Tweede Wereldoorlog (1 januari 1946) telde Den Haag 476.000 inwoners. In het eerste jaar (1946) nam dat cijfer toe met 47.000, bijna 10 %. Ook in de daaropvolgende jaren kwamen veel Hagenaars terug uit andere gemeenten, waar ze tijdens de oorlog hadden verbleven. Het hoogste inwonertal werd in de cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bereikt in 1960: 612.500 mensen. Daarna nam het inwonertal steeds verder af, eerst langzaam en rond 1970 met tienduizenden tegelijk. Het waren de jaren van de ongebreidelde suburbanisatie. Gezinnen vertrokken massaal uit de steden, op zoek naar een eengezinswoning met een tuin, in een groene omgeving. Na 1980 namen de verliezen weer af. In 1995 woonden er nog 443.000 mensen in Den Haag, 33.000 minder dan in 1946. De grote ommekeer begon op 1 januari 2002, toen de nieuwbouwwijken Leidschenveen en Ypenburg via een intergemeentelijke grenswijziging aan Den Haag werden toegevoegd. In één keer groeide het inwonertal met 16.000 inwoners, waaronder heel wat (ex-)Hagenaars. En daarna groeide de bevolking gestaag verder, mede door de beschikbare ruimte voor nieuwe woningen, tot bijna 515.000 per 1 januari 2015. In de laatste 20 jaar zijn er dus ca. 72.000 inwoners bij gekomen, waarvan 16.000 door de grenswijziging.

Figuur 1 Inwoneraantal op 1 januari van de gemeente Den Haag

Bron: CBS

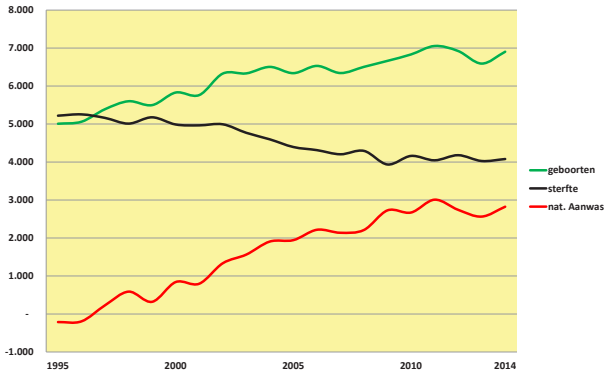
Onderdelen van de bevolkingsgroei

Bevolkingsgroei ontstaat door natuurlijke aanwas en migratie. Migratie betreft over het algemeen jonge mensen die voor studie, werk of woning verhuizen. Met die verhuizing verplaatst zich ook een stuk natuurlijke aanwas: jonge mensen krijgen kinderen en ze gaan zelden dood. Migratiewinst levert dus op termijn ook een toename van het aantal geboorten op; migratieverlies werkt juist negatief door op de natuurlijke groei.

Natuurlijke aanwas (figuur 2)

Sinds 1995 is het aantal geboorten toegenomen van ca. 5000 per jaar tot ca. 7000 per jaar in 2014. De grenswijziging per 1 januari 2002 levert een klein 'sprongetje' op in het geboortecijfer. Het aantal sterfgevallen is juist gedaald in die periode, van meer dan 5000 in 1995 tot ca. 4000 in 2015. Na de grote vertregolf in de jaren '70 bleven er veel ouderen achter in de stad. Dat leverde relatief hoge sterftecijfers op. Na het overlijden van deze generatie volgden kleinere generaties ouderen in de centrumstad en daarmee ging de sterfte omlaag. De natuurlijke aanwas, het saldo van geboorten en sterfte, werd dus steeds positiever. In 1995 was de sterfte nog hoger dan het aantal geboorten (saldo: -200). Sindsdien is dat saldo gestegen tot ca. +3.000 in 2014. In totaal bedraagt de Haagse natuurlijke groei in 20 jaar tijd +32.200 personen.

Figuur 2 Geboorte, sterfte en natuurlijke aanwas in Den Haag, 1995-2014

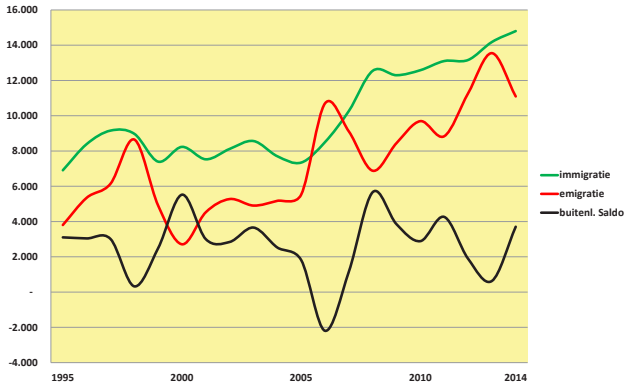

Bron: CBS

Migratie (figuur 3 en 4)

Bij de migratiecijfers wordt onderscheid gemaakt tussen binnenlandse migratie (vanuit of naar een andere Nederlandse gemeente) en buitenlandse migratie, als de landsgrens overschreden wordt: immigratie en emigratie. Bij de emigratie wordt ook het 'saldo administratieve correcties' geteld, dat heeft betrekking op personen die zich niet zelf hebben uitgeschreven uit het bevolkingsregister, maar die administratief zijn verwijderd vanwege vermoedelijke emigratie.

Figuur 3 Immigratie, emigratie en buitenlands migratiesaldo van Den Haag

Bron: CBS

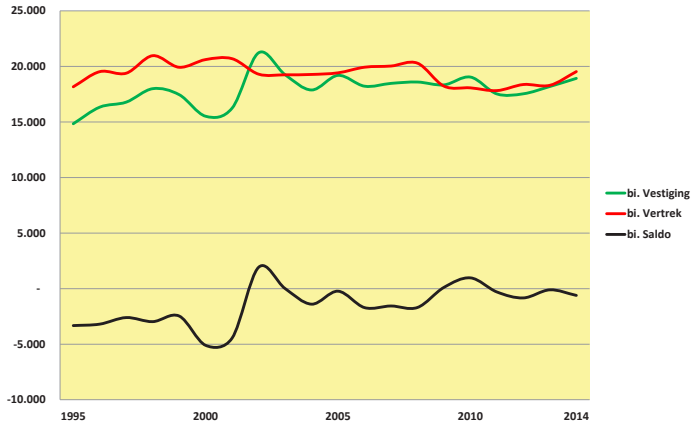
In vrijwel alle jaren is sprake van een positief buitenlands migratiesaldo in Den Haag, maar er is sprake van een sterk wisselend patroon. Het aantal immigranten is sinds 1995 verdubbeld, vooral na 1 mei 2004, toen onder meer Poolse arbeidsmigranten vrij binnen Europa mochten reizen. Maar ook de emigratie vertoont een stijging. De incidentele grote emigratiepieken hebben te maken met een fundamentele administratieve opschoning. Dat deel van de emigratie heeft zich dus waarschijnlijk in eerdere jaren al voltrokken, maar is pas later officieel geregistreerd. Per saldo vormt de buitenlandse migratie de grootste groeifactor in de Haagse bevolkingsontwikkeling. Sinds 1995 kwamen er per saldo 53.000 migranten uit het buitenland naar Den Haag. Daarmee wordt de stad steeds internationaler wat betreft bevolkingssamenstelling.

Bij de binnenlandse migratie zijn de verschillen tussen vestiging en vertrek minder groot. Tot de grenswijziging in 2002 verloor de gemeente door binnenlandse migratie jaarlijks ca. 3000-5000 inwoners. Daarna was er sprake van ongeveer 'saldo-nul'. Dat was een doorbraak na meer dan 40 jaar migratieverlies. Vooral in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw liep het negatieve migratiesaldo hoog op. In 20 jaar tijd verloor Den Haag toen 217.000 inwoners door binnenlands migratieverlies. Voor de gehele periode 1995-2014 was het binnenlandse migratiesaldo slechts -29.500, waarvan -24.100 tot de grenswijziging in 2002.

Effecten op de bevolking

Tussen 1995 en 2015 is de bevolkingssamenstelling van Den Haag sterk gewijzigd. Achtereenvolgens komen leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en etniciteit aan de orde.

Figuur 4 Binnenlandse (bi) migratie van Den Haag: vestiging, vertrek en saldo

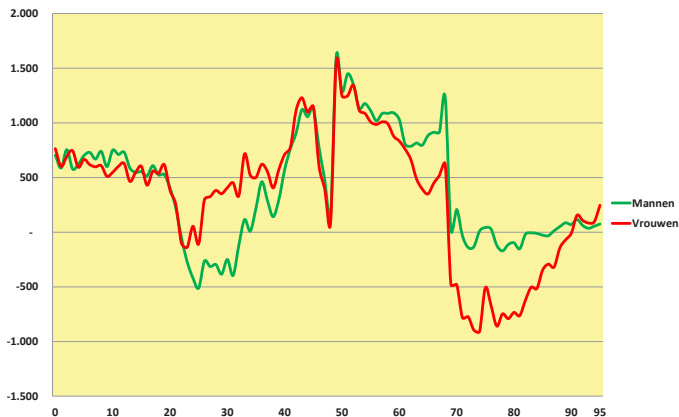

Bron: CBS

Leeftijd (figuur 5)

Van de 72.000 Hagenaars die er tussen 1995 en 2015 bij kwamen, behoorde het grootste deel tot de 40-64 jarigen (+47.400) en de bijbehorende kinderen van 0-17 jaar (+22.500). De tussenleeftijden (18-39 jaar) groeiden een beetje (+7.900) en het aantal 65-plussers nam af met 5800. Dat laatste heeft te maken met het sterven van de hoogbejaarde 'achterblijvers' uit de hoogtijdagen van de suburbanisatie (zie ook het onderdeel sterfte).

Figuur 5 Bevolkingsgroei in Den Haag naar 1-jarige leeftijd en geslacht, 1995-2015

Bron: CBS

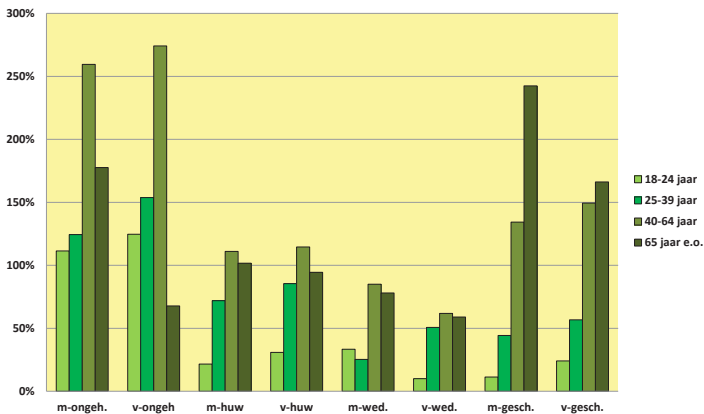
Geslacht

Sinds 1995 kwamen er 40.000 mannen bij in Den Haag en 32.000 vrouwen. Deze verhouding varieert naar leeftijd. Tussen de 18 en 40 jaar was het aantal mannen stabiel, terwijl het aantal vrouwen met 7.900 groeide. Dit houdt onder meer verband met de toegenomen deelname van meisjes en vrouwen aan onderwijs en arbeidsmarkt. De bevolking van de grote steden en studentensteden feminiseert daardoor steeds meer. In de leeftijdsgroep vanaf 65 jaar is juist het aantal mannen gegroeid (+3.800), terwijl het aantal vrouwen afnam (-9.600). Hier weerspiegelt zich de gunstigere ontwikkeling van de levensverwachting van mannen. In 1995 waren er in Den Haag bij de 65-plussers nog 55 mannen op elke 100 vrouwen; in 2015 was die verhouding gestegen tot 77%.

Burgerlijke staat (figuur 6)

Uit figuur 6 valt af te lezen dat de grootste relatieve bevolkingsgroei zich heeft voltrokken bij de ongehuwden (vooral bij de 40-plussers) en de gescheidenen (ook vooral 40-plussers). Het aantal gehuwden is afgenomen, vooral in de jongere leeftijdsgroepen. Het aantal verweduwden is ook sterk gedaald, met name bij de vrouwen. Deze daling hangt weer samen met de hogere levensverwachting voor mannen: er blijven meer mannen leven boven de 65 jaar (zie de stijging bij ongehuwde en gescheiden mannen), en daardoor zijn er veel minder weduwen in 2015 dan in 1995.

Figuur 6 Procentuele bevolkingsgroei in Den Haag, naar leeftijd, geslacht en burgerlijke staat in 1995-2015 (m = man, v = vrouw, ongeh = ongehuwd, huw = gehuwd, wed = weduwnaar/weduwe, gesch = gescheiden)

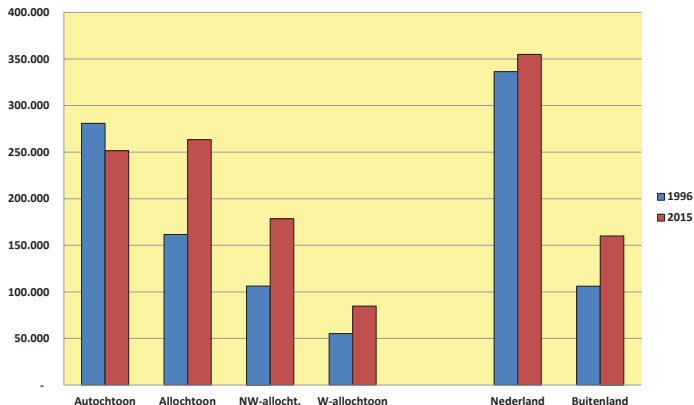
Bron: CBS

Etniciteit (figuur 7)

Gezien het grote gewicht van de buitenlandse migratie in de bevolkingsontwikkeling ligt het voor de hand dat de diversiteit is toegenomen in de laatste 20 jaar. Dat blijkt ook uit figuur 7. Het aantal autochtonen is sinds 1996 afgenomen met bijna 30.000 personen tot 251.500. Het aantal allochtonen (zelf geboren in het buitenland of ten minste één ouder die in het buitenland is geboren) is gegroeid met meer dan 100.000 personen, tot 263.400. Er wonen nu dus meer allochtonen dan autochtonen in Den Haag.

Het aantal Hagenaars dat in Nederland is geboren is overigens wel gegroeid; dat heeft te maken met de geboorten uit Turkse, Marokkaanse, Surinaamse Hagenaars.

Figuur 7 Hagenaars in 1996 en 2015 naar herkomst (autochtoon/allochtoon) en geboorteland (Nederland/buitenland)

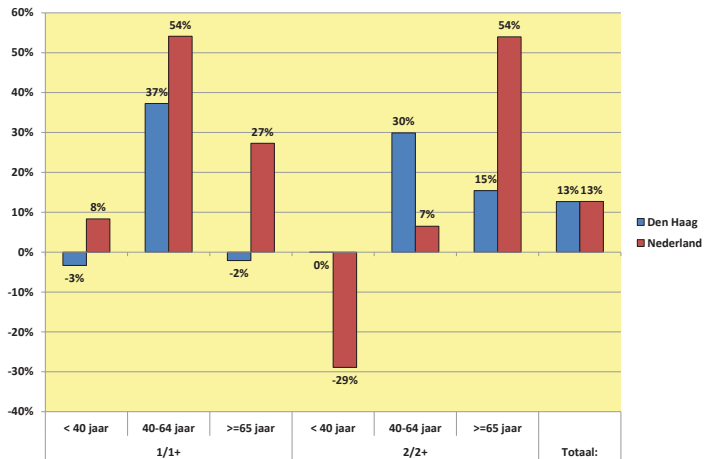

Bron: CBS

Huishoudens (figuur 8)

De huishoudenstatistiek van het CBS start helaas pas per 1 januari 2000. Den Haag telde toen bijna 225.000 huishoudens. Per 1 januari 2015 waren dat er 253.400. In 15 jaar tijd zijn er dus 28.400 huishoudens bijgekomen. De gehele toename kwam terecht in de leeftijdsgroep 40-64 jaar, waarvan 15.700 in huishoudens met maar één volwassene (alleenstaand of eenouder-huishouden). De rest, 12.600 huishoudens telde twee (of meer) volwassenen (met of zonder kinderen). Het onderscheid tussen één of twee volwassenen in een huishouden is onder meer van belang voor de woningmarkt. (Potentiële) tweeverdieners kunnen meer betalen voor hun woning dan eenverdieners. Het aantal jonge samenwoners (jonger dan 40 jaar) is in Den Haag tussen 2000 en 2015 niet afgenomen. Dat is opmerkelijk want nationaal nam de omvang van deze groep in die jaren met 29% af. Den Haag is er dus in geslaagd om deze jonge tweeverdieners aan zich te binden. En dat is gunstig voor de koopkracht op de Haagse woningmarkt. Dat geldt ook voor de 40-64 jarigen. Nationaal groeide het aantal huishoudens met twee personen of meer met 7% en in Den Haag met 30%. Ten slotte valt de daling van het aantal alleenstaande 65-plussers op, ten opzichte van een nationale toename met 27%. Ook de toename van het aantal 65-plus stellen in Den Haag is veel lager dan in Nederland. De ontgrijsing van Den Haag speelt daarbij een belangrijke rol.

Figuur 8 Procentuele huishoudengroei in Den Haag en Nederland naar leeftijd en aantal volwassenen per huishouden in 2000-2015

Bron: CBS

Ten slotte

Gedurende de 20 jaren waarin Jan Starmans werkte als demograaf bij de gemeente Den Haag is het inwonertal fors gestegen en is de samenstelling van de Haagse bevolking ingrijpend veranderd. Honderdduizenden vestigers en vertrekkers hebben de stad verjongd en verkleurd, met als gevolg steeds meer geboorten en een afnemend aantal sterfgevallen. Per saldo wonen er nu 72.000 mensen meer dan in 1995 en het einde van de groei is nog lang niet in zicht.

6 Hoe oud was Den Haag en hoe oud is Den Haag?

Bram van der Klauw

Pronexus, Eindhoven

Ruim 15 jaar heb ik met Jan Starmans mogen werken aan de bevolkingsprognoses van de gemeente Den Haag. In die periode is Den Haag sterk uitgebreid, niet alleen wat betreft oppervlakte maar ook wat betreft inwoners en woningen. De uitbreidingen Wateringse Veld, Leidschenveen en Ypenburg hebben gezorgd voor een sterke ontwikkeling van Den Haag als gemeente. In deze bijdrage wordt beschreven wat de invloed van deze ontwikkeling is geweest op de gemiddelde leeftijd van een Hagenaar en hoe de gebieden waar deze Hagenaren wonen veranderd zijn.

Landelijke ontwikkeling

Niet alleen de bevolking van Den Haag is in de afgelopen jaren sterk toegenomen maar ook het aantal inwoners van Nederland. Deze bevolkingstoename gaat in het algemeen gepaard met een stijging van de gemiddelde leeftijd van de bevolking. Binnen Nederland zijn er echter behoorlijke verschillen. Om deze verschillen te duiden is een vergelijking gemaakt van de gemiddelde leeftijd van de bevolking in Nederland en per gemeente voor de jaren 2000 en 2015. Op basis van deze vergelijking worden de drie jongste en de drie oudste gemeenten van Nederland in beeld gebracht. Daarnaast wordt geschetst hoe de ontwikkeling van de gemiddelde leeftijd in de vier grote steden is gegaan.

Op basis van de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) van 2000 en 2015 is voor Nederland de gemiddelde leeftijd bepaald. De bevolking is in die periode gegroeid van 15,8 miljoen naar 16,9 miljoen, een toename van ruim 1 miljoen inwoners. De gemiddelde leeftijd was in 2000 37,7 jaar. In 2015 is deze gemiddelde leeftijd gestegen naar 40,8 jaar. Dit is een stijging van de leeftijd met 3,1 jaar en een toename van ruim 8%. In tabel 1 staat een overzicht van de drie jongste gemeenten in 2015, de overige grote steden en de drie oudste gemeenten. Daarnaast staat de positie van die betreffende gemeente vermeld in 2000 en de gemiddelde leeftijd in dat jaar.

Tabel 1 Overzicht gemiddelde leeftijd Nederland

Positie 2015	gemleeftijd	gemeente	Positie 2000	gemleeftijd	% verandering
1	30,56	Urk	1	27,55	10,95%
2	34,83	Utrecht	89	35,99	-3,20%
3	36,17	Staphorst	6	32,68	10,69%
10	37,47	Amsterdam	203	37,03	1,20%
22	38,22	s-Gravenhage	359	38,55	-0,86%
28	38,64	Rotterdam	304	37,94	1,85%
391	47,45	Vaals	504	41,23	15,09%
392	47,65	Bergen (NH.)	534	43,80	8,78%
393	48,14	Laren	537	44,69	7,71%
	40,75	Nederland		37,67	8,17%

Bron: CSB/ Statline

De gemeente Urk was zowel in 2000 als in 2015 de gemiddeld jongste gemeente van Nederland. Opvallend is dat Laren zowel in 2015 en 2000 de oudste gemeente van Nederland was. In de top drie van jongste gemeenten van 2015 staan verder Utrecht en Staphorst. Wat erg treffend is in de verschillen in de posities van 2015 ten opzichte van 2000 is dat de vier grote gemeenten een enorme stijging hebben gemaakt. Ze staan wat hoger omdat er minder gemeenten zijn (393 in 2015 ten opzichte van 537 op 1 januari 2000), maar dan nog is de stijging fors. Verder is opmerkelijk dat de gemiddelde leeftijd in de gemeenten Den Haag en Utrecht in 2015 is gedaald ten opzichte van 2000. Voor Utrecht is dat extra opmerkelijk omdat de gemeente Vleuten-De Meern er bij is gekomen. De gemiddelde leeftijd in deze gemeente was in 2000 37,3 jaar. In de andere twee grote steden is de leeftijd beduidend minder gestegen dan in de rest van Nederland.

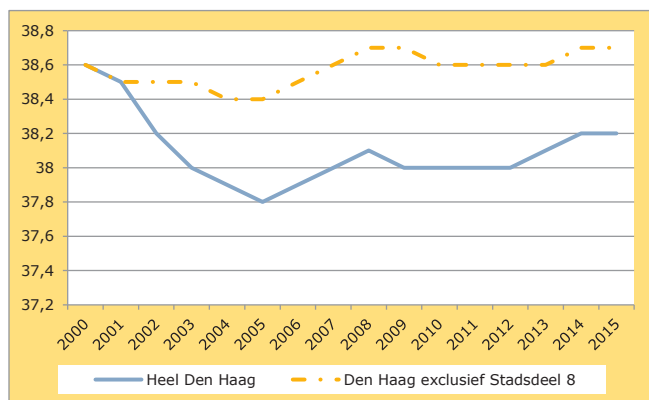
Den Haag

Hoe is deze ontwikkeling vanaf 2000 geweest in de gemeente Den Haag? In de periode 2000 tot en met 2015 is Wateringse Veld bijna afgebouwd en is er een nieuw stadsdeel Leidschenveen-Ypenburg bijgekomen. In figuur 1 staat de ontwikkeling van de gemiddelde leeftijd in de gemeente Den Haag in de periode 2000 tot en met 2015. Naast de ontwikkeling van de hele stad staat ook de lijn van de stad exclusief Leidschenveen-Ypenburg.

Voor de hele stad is vanaf 2000 de gemiddelde leeftijd in vijf jaar tijd gedaald van 38,6 naar 37,8 jaar. De jaren erna geven een lichte stijging te zien. Op 1 januari 2015 was de gemiddelde leeftijd 38,2 jaar. Als de ontwikkeling van Leidschenveen-Ypenburg uit de cijfers wordt gelaten, dan ligt de gemiddelde leeftijd van de stad boven het niveau van 2000: 38,6 toen tegenover 38,7 nu, een stijging van 0,2%. Dat is beduidend lager de gemiddelde stijging in Nederland en lager dan de stijgingen in Amsterdam en Rotterdam. De ontwikkeling van Leidschenveen-Ypenburg heeft dus duidelijk invloed op de ontwikkeling van de gemiddelde leeftijd in de gemeente Den Haag.

In de prognose met als basis de gemeentelijke 'IPSO-woningbouwvariant' stijgt de gemiddelde leeftijd gestaag naar 40,6 in 2030.

Figuur 1 Gemiddelde leeftijd inclusief en exclusief Leidschenveen-Ypenburg (Stadsdeel 8)

Bron: Den Haag In Cijfers (DSO/PSO)

Haagse wijken

Welke wijk in Den Haag was in 2000 het oudst en het jongst en is dat in de loop der jaren naar 2015 veranderd? Wat is de invloed van de nieuw-bouwwontwikkeling in Wateringse Veld, Leidschenveen en Ypenburg? Tabel 2 geeft een overzicht van de verschillende ontwikkelingen.

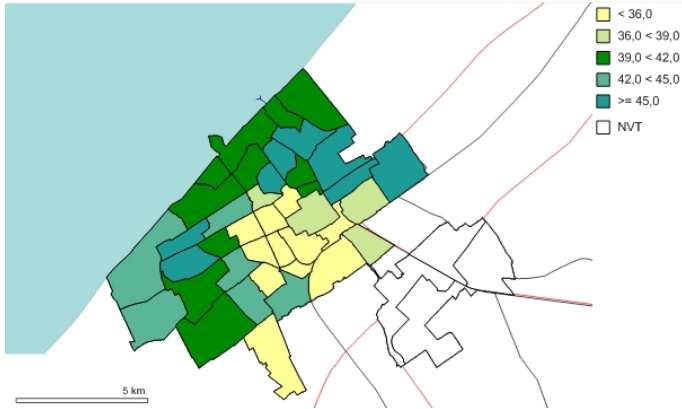
De jongste wijk van Den Haag in 2000 is in 2015 de oudste wijk, het Zuiderpark. Gezien de beperkte omvang van dit gebied doet het echter verder niet mee in de klassering, evenals de ontwikkeling in Oostduinen. In 2015 is de top drie van jongste wijken in Den Haag als volgt: op 1 de Groente- en Fruitmarkt, op 2 de wijk Ypenburg en op 3 de Stationsbuurt. De Groente- en Fruitmarkt stond in 2000 ook al in de top drie, op plaats 3. De gemiddelde leeftijd is in de periode 2000 naar 2015 gestegen van 30,1 naar 32,3 jaar. Voor Ypenburg is voor 2000 geen gemiddelde leeftijd berekend omdat het toen nog geen Haags grondgebied was. In de wijk op de derde plaats is de gemiddelde leeftijd ook gestegen, van 31,1 naar 33,2 jaar. De Stationsbuurt stond in 2000 op de achtste plaats. De drie oudste gebieden zijn het zelfde gebleven. Dit zijn nog steeds Haagse Bos (59,1), Bohemen, Meer en Bos (52,8) en Westbroekpark/Duttendel (52,1). Dit zijn niet de meest opmerkelijke constatering. Misschien wel veel belangrijker is om te constateren dat de gemiddelde leeftijd in de wijken Moerwijk en Morgenstond met meer dan 10% is gedaald. De andere kant van het spectrum is dat de gemiddelde leeftijd in Kijkduin en Ockenburgh en de wijk Schildersbuurt met meer dan 10% is toegenomen. De twee gebieden die het Haags gemiddelde het dichtst benaderen zijn in 2000 Duinoord met 38,1 en in 2015 Bouwlust-Vrederust met 38,3.

In figuur 3 en 4 staat een overzicht van de oudste en de jongste wijk voor de jaren 2000 en 2015.

Tabel 2 Ontwikkelingen gemiddelde leeftijd Haagse Wijken

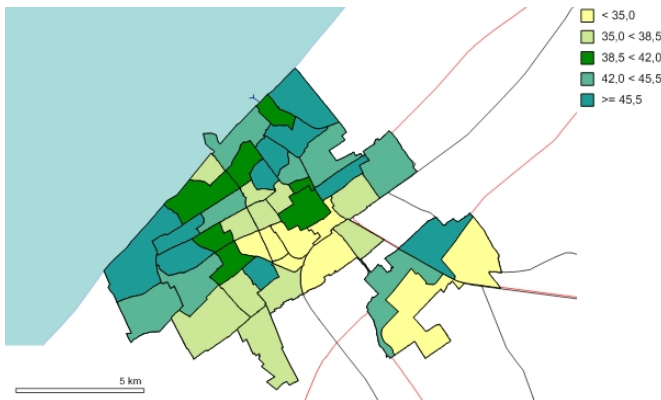
Positie 2015	gemleeftijd	wijk	Positie 2000	gemleeftijd	% verandering
1	32,30	Groente en Fruitmarkt	3	30,10	7,31%
2	33,10	Ypenburg	--		
3	33,20	Stationsbuurt	8	31,10	6,75%
7	34,00	Schildersbuurt	2	29,10	16,84%
11	36,10	Moerwijk	27	42,00	-14,05%
16	37,90	Morgenstond	31	43,30	-12,47%
38	48,40	Kijkduin en Ockenburgh	32	43,70	10,76%
40	52,10	Westbroekpark/Duttendel	38	51,90	0,39%
41	52,80	Bohemen, Meer en Bos	39	52,50	0,57%
42	59,10	Haagse Bos	40	59,40	-0,51%
	38,20	Den Haag		38,60	-1,04%

Figuur 2 Gemiddelde leeftijd Den Haag per wijk, 2000

bron: Den Haag In Cijfers (DSO/PSO)

Figuur 3 Gemiddelde leeftijd Den Haag per wijk, 2015

bron: Den Haag In Cijfers (DSO/PSO)

Afsluitend

Wat duidelijk is, is dat de dynamiek van de ontwikkeling van de gemiddelde leeftijd in de grote steden beduidend anders is dan die van andere gebieden in Nederland. De stad blijft de magneet. Voor een deel is dit ook te projecteren op de gemeente Den Haag. De verschillende activiteiten van sloop en nieuwbouw in Den Haag zijn van invloed geweest op de ontwikkeling van de gemiddelde leeftijd in de gemeente Den Haag. Binnen Den Haag werkt dit door in gebieden waarin de laatste jaren veel is gebouwd en veel is gerenoveerd. Gemiddeld gezien is de leeftijd van de zich vestigende bevolking ongeveer een jaar jonger geweest dan de vertrekkende bevolking de afgelopen jaren.

7 Haagse Oost-Europeanen

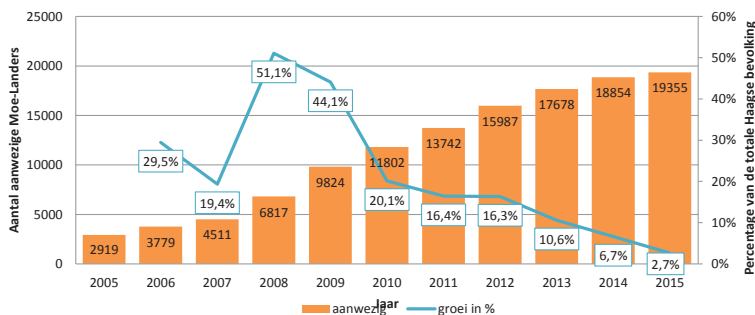
Sanne Pronk & Richard Vermeulen

Afdeling Programmamanagement, Strategie en Onderzoek (PSO), Dienst Stedelijke Ontwikkeling, gemeente Den Haag

De Haagse bevolking is de afgelopen jaren gegroeid. Een belangrijk deel van deze groei bestaat uit Oost-Europeanen. Bij binnenkomst zijn Haagse Oost-Europeanen door de jaren heen relatief jong en voornamelijk alleenstaand of samenwonend zonder kinderen. Naarmate men langer in Den Haag verblijft, verandert dat naar samenwonend en van samenwonend naar samenwonend met kind(eren). De blijvers zijn na ongeveer zes jaar wat woon- en huishoudenssituatie betreft niet meer te onderscheiden van de gemiddelde Hagenaar.

Sinds 2008 groeit de Haagse bevolking sneller dan werd voorzien. In 2008 telde Den Haag bijna 476.000 inwoners. De mijlpaal van 500.000 inwoners werd in september 2011 bereikt. Inmiddels is de Haagse bevolking verder gegroeid tot ruim 520.000 inwoners per 1 januari 2016. Deze sneller dan verwachte toename is vooral terug te voeren op het feit dat de buitenlandse migratie landelijk veel groter is geweest dan door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) was voorzien. Deze trendbreuk treedt vooral op bij migranten afkomstig uit diverse Oost-Europese (kandidaat-)landen van de Europese Unie (EU) en is ook van betekenis voor Den Haag. In 2005 telde Den Haag op basis van nationaliteiten¹ 2919 inwoners afkomstig uit één van de Oost-Europese landen². Deze groep is gegroeid tot 19.355 per 1 januari 2015 (figuur 1). De totale Haagse bevolkingsgroei van 2005 tot en met 2015 bestaat per saldo voor 38% uit personen met een Oost-Europese nationaliteit. In de demografische dynamiek van Den Haag nemen Oost-Europeanen inmiddels dan ook een prominente plaats in.

Figuur 1 Groei van aantal Oost-Europeanen in Den Haag, 2005-2015

Figuur 2 Demografisch gewicht van Oost-Europeanen in Den Haag

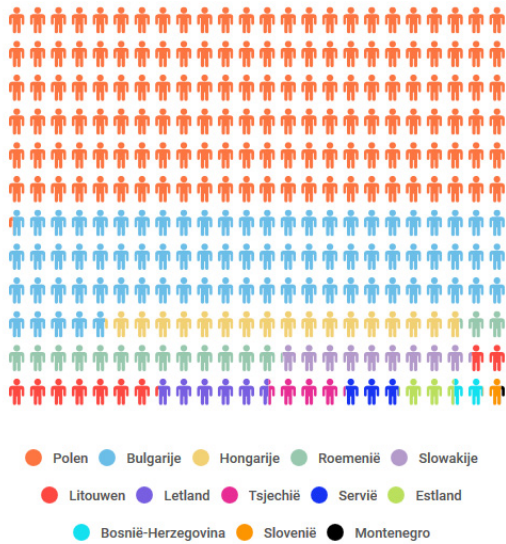
Om de aanwas, het verloop en de integratie van deze Haagse Oost-Europeanen beter te begrijpen kunnen de volgende vragen worden gesteld: wie zijn deze migranten, waar wonen ze, hoe wonen ze en blijven ze permanent in Den Haag? Kortom, hoe ziet de ontwikkeling van deze bevolkingsgroep er in Den Haag uit? Inzicht in deze demografische ontwikkelingen kan helpen om het beleid (bijvoorbeeld rondom huisvesting) daar beter op te richten. Ook voor de gemeentelijke bevolkingsprognose die jaarlijks wordt opgesteld is de ontwikkeling van de Haagse groep Oost-Europeanen een zeer belangrijke factor. Meer inzicht in hoe deze groep zich binnen Den Haag ontwikkelt draagt bij aan een betere en meer betrouwbare (bevolkings)prognose.

Groei, vestiging en vertrek van Haagse Oost-Europeanen

De Haagse Oost-Europeanen zijn in 2015 voor de helft afkomstig uit Polen. Daarnaast vormen de Haagse Bulgaren inmiddels ook een grote groep. De overige Haagse Oost-Europeanen vormen een zeer diverse groep (zie figuur 3).

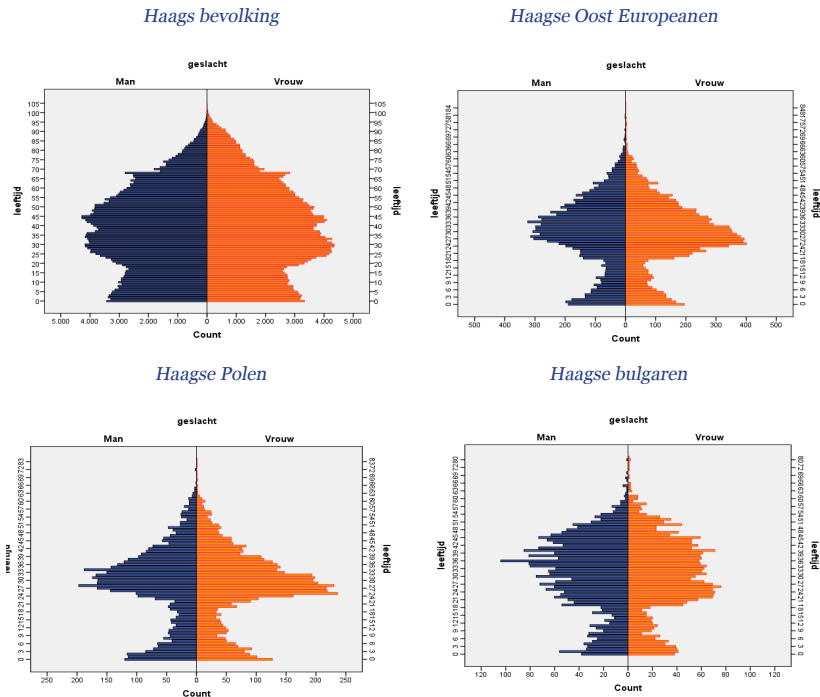
In de periode 2005-2014 is de groep Bulgaren toegenomen van 6% tot ruim een kwart van het aantal Haagse Oost-Europeanen. Voor wat betreft leeftijd en geslacht zijn er wel verschillen tussen de Polen en Bulgaren.

Figuur 3 Aantal Haagse Oost-Europeanen naar nationaliteit in Den Haag in 2015; elk poppetje staat voor 67 inwoners

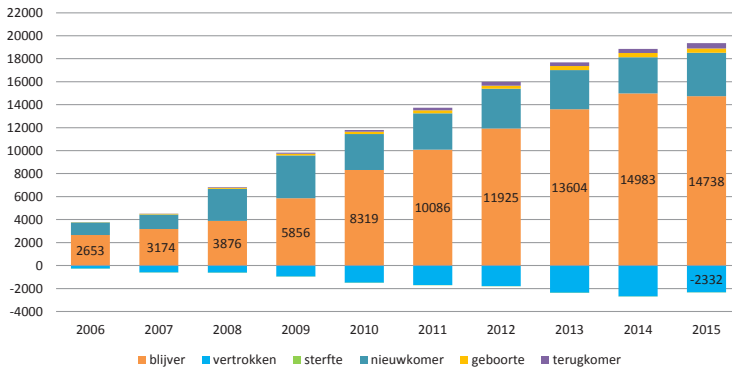
Haagse Polen zijn gemiddeld jonger (27,7 jaar) dan de Haagse Bulgaren (30,4 jaar). Beide groepen zijn aanzienlijk jonger dan de overige Hagenaars die een gemiddelde leeftijd hebben van 38,2 jaar. Het is logisch dat de Haagse Oost-Europeanen jonger zijn, omdat het hier vooral om arbeidsmigranten gaat die pas de afgelopen tien jaar zijn gearriveerd. Haagse Oost-Europeanen tellen net iets meer vrouwen dan mannen. Vooral Haagse Polen tellen meer vrouwen dan mannen. Dat er meer vrouwen dan mannen zijn binnen de Haagse Poolse populatie mag in het licht van de geschiedenis van arbeidsmigratie best opmerkelijk worden genoemd. Eerdere arbeidsmigratie naar Nederland (bijvoorbeeld door Turken en Marokkanen) bestond in het begin uitsluitend uit mannen. Bij deze groepen vond pas later gezinshereniging plaats. Ook uit onderzoek naar recente migratie uit de Midden- en Oost-Europese landen, inclusief Bulgarije en Roemenië, blijkt dat bij tijdelijke migratie het aandeel mannen groter is dan dat van vrouwen, terwijl bij langdurige migratie het aandeel vrouwen groter is (Heyma et al 2008).

Figuur 4 Bevolkingspiramiden Den Haag naar leeftijd en geslacht in 2015

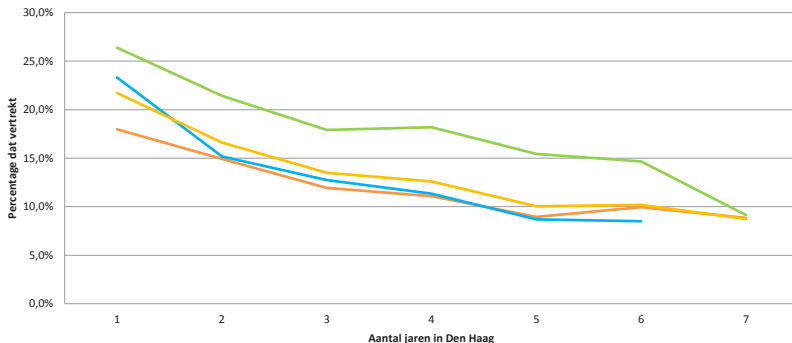
De groei van de Haagse Oost-Europeanen bestaat uit verschillende componenten. Elk jaar vestigen zich Oost-Europeanen in Den Haag, vertrekken er mensen, worden er kinderen geboren en sterft ook een beperkt aantal mensen uit de groep; het grootste deel van de groep betreft echter blijvers. Onder blijvers verstaan we de mensen die bijvoorbeeld in op 1 januari 2014 in de Haagse Basisregistratie Personen (BRP) waren ingeschreven en dat ook op 1 januari 2015 waren. Figuur 5 laat het verloop van de groei zien. Er waren bijvoorbeeld op 1 januari 2015 in totaal 19.355 Oost-Europeanen woonachtig in Den Haag (zie figuur 1). Hiervan waren er 14.738 blijvers³ (zie figuur 4). Dit wil zeggen dat er 14.738 Oost-Europeanen op 1 januari 2015 aanwezig waren die er op 1 januari 2014 ook waren⁴. Figuur 5 laat ook zien dat een aanzienlijk aantal Oost-Europeanen Den Haag weer verlaat. In 2014 waren dat er 2332.

Figuur 5 Verloop van aantal Oost-Europeaanen in Den Haag per groeicomponent, 2005-2015

Gemiddeld genomen vertrekt één op de vijf Haagse Oost-Europeaanen na het eerste jaar. De vertrekkans neemt af naarmate mensen langer gevestigd zijn in Den Haag. Wanneer er gekeken wordt naar de vertrekkans van de nieuwkomers uit Polen (zie figuur 5), dan blijkt dat zij een aanzienlijk kleinere kans hebben om weer te vertrekken dan de overige Haagse Oost-Europeaanen. Van de vertrekkers blijkt een ruime meerderheid terug te gaan naar Oost-Europa. Een kwart vestigt zich elders in Nederland, waarvan de helft elders in de regio Haaglanden. Er vertrekken meer mannen dan vrouwen. Alleen bij de Polen is er maar een klein verschil in de vertrekkans tussen mannen en vrouwen. Als we zien dat na vijf jaar meer dan de helft van de nieuwkomers nog aanwezig is, en de vertrekkans onder de 10% is, kunnen we ervan uitgaan dat de kans erg groot is dat zij zich permanent vestigen in Den Haag.

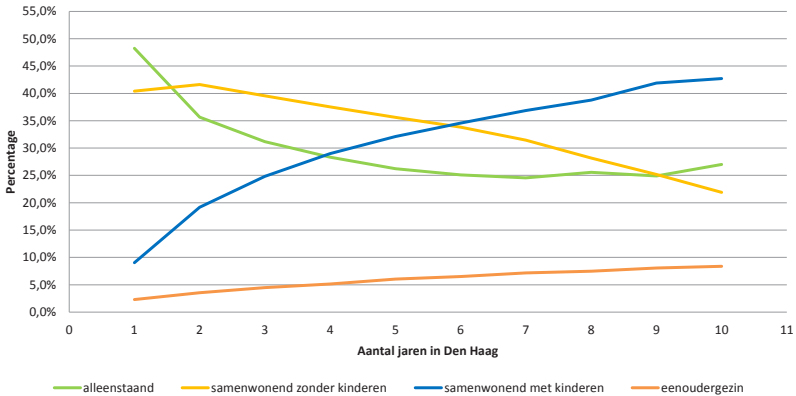
Figuur 6 Jaarlijkse vertrekkans van Oost-Europeaanen in Den Haag naar aantal jaren woonachtig in Den Haag, 2006-2015

Huishoudensontwikkeling

Het aantal Oost-Europese huishoudens in Den Haag groeide van bijna 2100 in 2005 naar 11.730 in 2015. Bijna de helft van de Oost-Europeanen komt als alleenstaande in Den Haag aan. Vijf jaar na aankomst blijkt nog maar een kwart alleen te wonen. Ruim 40% komt Den Haag binnen als samenwonend zonder kinderen. Ongeveer 10% komt als huishouden met kinderen naar Den Haag. De alleenstaanden die in Den Haag blijven wonen gaan na verloop van tijd voor een deel samenwonen (figuur 7).

Figuur 7 Ontwikkeling van huishoudenssituatie van nieuwkomers uit Oost-Europa naar aantal jaren woonachtig in Den Haag, 2006-2015

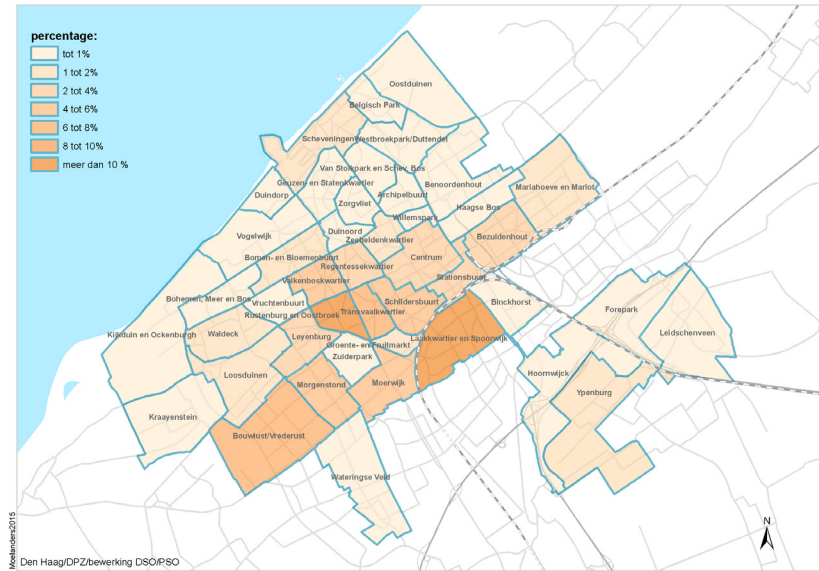
Van de samenwonenden zonder kinderen die in Den Haag blijven wonen, krijgt een deel kinderen. Het percentage samenwonenden zonder kinderen neemt daarmee af. Acht jaar na binnenkomst bestaat nog een kwart van de Haagse Oost-Europese huishoudens uit dit huishoudentype. Door deze huishoudensvorming neemt het aantal en aandeel samenwonenden met kinderen door de jaren heen gestaag toe. Na acht jaar bestaat bijna de helft van de Haagse Oost-Europese huishoudens die in Den Haag zijn gebleven uit een huishouden met kind(eren). Voor het grootste deel zijn dit samenwonende paren met kinderen. Oost-Europeanen met een partner hebben meestal een partner van dezelfde nationaliteit. Dit geldt vooral voor Bulgaren en Polen (respectievelijk 87,5% en 85,2%). Bij de overige Oost-Europeanen is het percentage met partner uit hetzelfde land met 66,7% een stuk lager dan bij de Bulgaren en Polen. Zij hebben dan ook vaker een Nederlandse partner of een partner met een andere afkomst dan Oost-Europa.

Woonsituatie

De Haagse Oost-Europeanen wonen voornamelijk in portiekwoningen, meestal in de particuliere huursector. Maar bij langer verblijf neemt het aandeel sociale huurwoningen en ook het aandeel koopwoningen toe. In bijna elke Haagse wijk woont wel een aantal Oost-Europeanen, maar er is duidelijk sprake van concentratie. Meer dan de helft van de Haagse Oost-Europeanen woont in een beperkt aantal wijken zoals het Laakkwartier en Spoorwijk, Rustenburg en Oostbroek, Transvaalkwartier, Bouwlust-Vrederust en Valkenboskwartier. In 2015 woonde bijna een kwart van de Haagse Oost-Europeanen in Laakkwartier en Spoorwijk. Er is geen enkele wijk waar een de meerderheid van

de bevolking bestaat uit Oost-Europeanen (figuur 8), maar er is wel een duidelijke ruimtelijke concentratie waar te nemen in de wijken Laakkwartier en Spoorwijk, Rustenburg en Oostbroek, en Transvaalkwartier. In de wijk waar de meeste Haagse Oost-Europeanen wonen (Laakkwartier en Spoorwijk) heeft één op de negen inwoners een Oost-Europese nationaliteit. Vergelijken met de cijfers van een jaar eerder (Pronk 2015) is de ruimtelijke concentratie van de Haagse Oost-Europeanen toegenomen. Wijken waar veel Oost-Europeanen wonen zijn wijken van direct voor en na de oorlog, in de buurt van het centrum, met relatief veel particulier bezit en relatief veel bewoners met een buitenlandse achtergrond

Figuur 8 Aandeel Oost-Europeanen per wijk in Den Haag, 2015

Elk jaar verhuist tussen de 8% en 10% van de Haagse bevolking naar een ander adres binnen de stad. Bij de Haagse Oost-Europeanen ligt dat percentage flink hoger, namelijk tussen de 14% en 17%. Dat wil zeggen dat de Haagse Oost-Europeanen mobieler zijn dan de gemiddelde Hagenaar. Dit geldt voor alle leeftijdsgroepen. De kans dat Oost-Europeanen verhuizen neemt af naarmate ze hier langer wonen. Na zeven jaar blijft de kans dat men verhuist stabiel. Deze is dan gelijk aan het Haagse gemiddelde (8%). De verhuizingen vinden vooral plaats binnen de wijken waar de grootste aandelen Oost-Europeanen wonen. Naarmate men langer gevestigd is in Den Haag veranderen de verhuispatronen. Na acht jaar aanwezigheid verhuizen Haagse Oost-Europeanen ook naar de Vinex-wijken zoals Wateringse Veld en Ypenburg. Naarmate men hier langer woont wordt er ook steeds meer huisvesting gevonden in de sociale huursector en in koopwoningen. Dit duidt erop dat een deel van de Haagse Oost-Europeanen wooncarrière maakt en zich qua verhuisgedrag gedraagt als de rest van de Haagse bevolking.

Conclusie

In grote lijnen kunnen twee groepen Oost-Europese migranten worden onderscheiden: de blijvers en de vertrekkers. De helft van de nieuwkomers uit deze regio is na vijf jaar weer uit Den Haag vertrokken en blijft dus relatief kort in Nederland. Van de helft die dan nog aanwezig is, is de vertrek kans na vijf jaar heel beperkt. Het lijkt er op dat de meerderheid van deze groep blijvers zich permanent vestigt in Den Haag. Naarmate ze langer in Den Haag blijven onderscheiden ze zich in demografisch opzicht steeds minder van de gemiddelde Hagenaar. Bij binnenkomst wordt vaak huisvesting gevonden in de particuliere huursector. Naarmate men hier langer woont wordt er steeds meer huisvesting gevonden in de sociale huursector en in koopwoningen. De verhuismobiliteit van de Oost-Europeanen binnen Den Haag is de eerste jaren na binnenkomst aanzienlijk hoger dan het Haags gemiddelde. Na zes tot zeven jaar is de verhuismobiliteit echter lager en stabiel op het Haagse niveau. Na ongeveer zes jaar in Den Haag te hebben gewoond blijken Haagse Oost-Europeanen zich te settelen en zich wat huishoudens- en woonsituatie betreft te gedragen als de gemiddelde Hagenaar.

Noten

1. Sinds 2014 wordt de tweede of volgende nationaliteit niet meer opgenomen in de bevolkingsregistratie. Oost-Europeanen die naast een Nederlandse nationaliteit ook een tweede nationaliteit hebben staan vanaf 2015 geregistreerd als Nederlander.
2. Personen met een nationaliteit van een van de volgende landen worden meegenomen in de definitie van Oost-Europeaan: Bosnië en Herzegovina, Bulgarije, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Montenegro, Polen, Roemenië, Servië, Slovenië, Slowakije en Tsjechië.
3. Blijvers zijn degenen die aanwezig zijn op 1 januari van het jaar én op 1 januari van het daaropvolgende jaar.
4. Het aantal blijvers lijkt te zijn afgenomen in 2015, dit komt echter door een administratieve wijziging in de definitie van nationaliteit; 1770 Haagse Oost-Europeanen in 2014 zijn in 2015 administratief geen Oost-Europeaan meer maar alleen nog Nederlander.

Literatuur

- Heyma, A. Berkhout, E., van der Werff, S. & Hof, B. 2008. De economische impact van arbeidsmigratie uit de MOE-landen, Bulgarije en Roemenië. SEO-rapport nr. 2008-70. SEO Economisch Onderzoek, Amsterdam.
- Pronk, S. 2015. Haagse Oost-Europeanen blijvers of niet? Demos: 31 (7): 1-4.

8 Werken aan integratie van Midden- en Oost-Europese Hagenaars

Suzanne Wolf

Zelfstandig onderzoeker bevolking, migranten en migratie

Beleid voor nieuwkomers uit Midden- en Oost-Europa nodig

De stad Den Haag ontvangt veel arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa¹. Volgens schattingen van de gemeente blijft zo'n 56% van deze migranten permanent in de stad wonen. In 2014 stonden bijna 19.000 migranten met een nationaliteit van een Midden- of Oost-Europees land geregistreerd als wonend te Den Haag. Dat is bijna 4% van de Hagenaars. Maar in de wijk Rustenburg en Oostbroek en de wijk Laakkwartier en Spoorwijk heeft nu al 10% van de inwoners de Midden- of Oost-Europese nationaliteit. Bijna de helft van deze groep is Pools en een kwart is Bulgaars (Pronk 2015). Volgens de bevolkingsprognose 2015 van de gemeente heeft in 2020 ruim 9% van de Hagenaars een Midden- of Oost-Europese herkomst. De komst van de groeiende groep arbeidsmigranten brengt complexe en diverse uitdagingen met zich mee voor de gemeente Den Haag. Zicht hebben op de behoefte en noden van deze nieuwe groep inwoners, met name de behoefte aan huisvesting, is in het belang van zowel de zittende als de nieuwe bevolking, om een soepele integratie te bevorderen en tijds te kunnen voorkomen dat er problemen ontstaan.

Totale aantal aanwezige migranten tussen de 19.000 en 33.000

Om zicht te krijgen op de problematiek is de eerste vraag hoeveel arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa er in totaal in Den Haag verblijven. Volgens de officiële registraties waren het er 18.854 in 2014. De gemeente Den Haag kijkt hierbij naar alle personen die de nationaliteit van een Oost-Europees land hebben². Als gevolg van Europese regelgeving hoeven arbeidsmigranten die vanuit de Europese Unie (EU) afkomstig zijn en van plan zijn om minder dan vier maanden te blijven zich niet te registreren in de gemeentelijke Basisregistratie Personen (BRP). Volgens van der Heijden et al (2013) was in 2010 een kwart van de Polen niet geregistreerd evenals tweederde van de Bulgaren en ruim de helft van de Roemenen. Inmiddels kan het aantal niet-geregistreerde Bulgaren en Roemenen flink zijn gedaald, omdat deze migranten zich sinds 2014 zonder tewerkstellingsvergunning in Nederland mogen vestigen. Ook zijn er ondertussen succesvolle pogingen gedaan om de arbeidsmigranten die niet verplicht zijn zich te registreren zich toch te laten registreren in de BRP of de Registratie Niet-Ingezetenen (RNI). Daarom zal de verhouding tussen wel en niet ingeschreven arbeidsmigranten zijn veranderd. Grofweg kan gesteld worden dat het aantal in de hofstad woonachtige, maar niet ingeschreven arbeidsmigranten maximaal 14.000 personen bedraagt, waaronder zo'n 9000 Bulgaren. Uit veldonderzoek van FORUM (Ballaart et al 2014) zijn signalen naar voren gekomen dat vooral Bulgaarse gezinnen vaak niet geregistreerd staan in de BRP. In totaal zal het aantal migranten uit Midden- en Oost-Europa dus hoger zijn dan de 19.000 geregistreerden, maar niet boven de 33.000 personen uitkomen.

Als migranten zich niet inschrijven in de BRP vallen ze niet direct onder de verantwoordelijkheid van de gemeente. Echter, ze zijn wel relevant als het gaat om het harmonieus samenleven met de overige Hagenaars. Vooral als het gaat om migranten die uiteindelijk wel permanent in de stad blijven wonen, zoals niet-geregistreerde migranten met een gezinshuishouden.

Goede huisvesting van belang voor leefbaarheid in de wijk³

Niet alleen de gevestigde groep maar ook de groep tijdelijke arbeidsmigranten heeft een woning nodig. Voldoende, geschikte en kwalitatief goede huisvesting voor deze arbeidsmigranten blijft nog altijd een flinke uitdaging. Een deel van hen is afhankelijk van een huissjesmelker of van hun werkgever. In het laatste geval betekent het kwijtraken van een baan dat de arbeidsmigrant ook (tijdelijk) dakloos wordt en soms gaat zwerven. Tijdelijke migranten worden soms ook gehuisvest in panden die niet voldoen aan het bestemmingsplan en andere regelgeving. De relatief grote aantallen waarom het gaat, maken het ook voor de gemeente en goedbedoelende werkgevers moeilijk om voldoende en geschikte huisvesting te vinden. Het Pools Overlegplatform in Nederland (PLON) heeft in 2012 een fotorapportage gemaakt van de misstanden, waarbij het onder meer concludeert dat ook huisvesting met een keurmerk vaak niet aan de vereisten voldoet. Misstanden die het PLON constateert zijn onder andere verhurende werkgevers die huurders verbieden om ergens anders te wonen of om zich bij de gemeente in te schrijven. Door de concentratie van arbeidsmigranten in een beperkt aantal wijken, uiten overlastproblemen zich vaak lokaal. In deze woonwijken is sprake van leefbaarheidsproblemen door een sterke concentratie van arbeidsmigranten, overbewoning en slechte kwaliteit van de woningen. Dit kan leiden tot onder andere gehorigheid bij de burens en overlast in de straat. Ook wordt de leefbaarheid negatief beïnvloed door de aanwezigheid van dakloze arbeidsmigranten.

Het Expertisecentrum Flexwonen voor Arbeidsmigranten constateert bovendien dat de negatieve beelden over migranten uit Midden- en Oost-Europa een grote barrière zijn bij het realiseren van de huisvestingsplannen en het overtuigen van de betrokken stakeholders, zoals lokale overheden, werkgevers, vakbonden en (commerciële) huisvesters: 'Er zijn corporaties die aangeven het onvoorstelbaar te vinden hoe heftig de omgeving reageert op de aankondiging van plannen om deze doelgroepen te huisvesten', aldus van der Craats van het Expertisecentrum Flexwonen voor Arbeidsmigranten. 'Het verbeteren, of in ieder geval objectiveren, van de beeldvorming van arbeidsmigranten kan de huisvestingsopgave wellicht vereenvoudigen voor alle betrokkenen'.

Verschillende soorten huisvesting nodig voor verschillende groepen

Veel arbeidsmigranten zijn slechts tijdelijk in Nederland, maar de totale vraag naar tijdelijke huisvesting is structureel, omdat er het hele jaar door werk is voor migranten uit de EU. Belangrijk bij het realiseren van tijdelijke huisvesting is om draagvlak te creëren door middel van goede communicatie met de omwonenden, te zoeken naar kleinschalige oplossingen en de mening van de migranten zelf mee te laten wegen. Het Expertisecentrum Flexwonen voor Arbeidsmigranten gaat voor de huisvesting uit van een onderverdeling tussen short-stay, mid-stay en long-stay huisvesting. Migrant die korter dan drie maanden in Nederland willen verblijven (short-stay) worden vaak opgevangen door de werkgever of het uitzendbureau en komen vaak terecht in een flexhotel of woonunit voor tijdelijke bewoning.

De groep migranten die ongeveer een half jaar tot zo'n drie jaar in Nederland wil blijven werken is op zoek naar een woning voor mid-stay. In deze categorie vallen ook kennismigrant. Tijdelijke woningen voor deze groep gaan niet ten koste van de reguliere woningvoorraad, maar ze concurreren wel met ander flexbewoners, zoals studenten en recent gescheiden personen. Uit een rapport van Aedes (Aedes & BZK 2013) blijkt dat woningcorporaties zich (mede)verantwoordelijk voelen voor de huisvesting van deze groep arbeidsmigrant.

Tenslotte zal een deel van de migranten, met name de geregistreerde migranten, permanent in Nederland willen blijven en op zoek gaan naar een reguliere woning. Naarmate arbeidsmigrant langer in Nederland verblijven hebben zij meer wensen en eisen met betrekking tot hun wooncomfort, behoefte aan zelfstandigheid, privacy en hun woonomgeving. Volgens Pronk (2015) maken zij een opwaartse wooncarrière van eerst particuliere huur- naar zowel sociale huur als koop. Dit is duidelijk anders dan in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw toen gastarbeiders van de ene slechte woning naar de volgende slechte woning door verhuisden. De sociale huurmarkt was in die tijd onbereikbaar voor ze en soms kochten ze door noodgedwongen slecht onderhouden woningen.

De arbeidsmigrant van nu lijken sneller welvarender te worden of bereid meer in Nederland te investeren dan de migranten in de jaren '60. Een groot verschil is natuurlijk ook dat de arbeidsmigrant uit Midden- en Oost-Europa redelijk hoog zijn opgeleid en de gastarbeiders in de jaren '60 juist tot de laagst opgeleiden behoorden.

Hulp nodig om te kunnen integreren⁴

Volgens Pronk (2015) gedragen arbeidsmigrant uit Midden- en Oost-Europa zich na verloop van tijd net zo als andere Hagenaars qua huishoudensontwikkeling en woonsituatie. Hebben zij dan verder nog speciale aandacht nodig? Ja, in de beginperiode spreken ze geen of gebrekkig Nederlands en ervaren zij problemen bij het persoonlijk regelen van zaken. Zolang ze informatie zoeken op internet redden ze zichzelf. Websites, die vaak Nederlandstalig zijn, vertalen ze eenvoudigweg met Google Translate, zodat ze toegang hebben tot alle informatie. Ook zijn er bijvoorbeeld Poolstalige websites en social media-groepen met alle informatie over Nederland waar een migrant behoefte aan kan hebben. Denk daarbij aan informatie over inburgering, het huren of kopen van een woning, over regelen van diverse zaken, zoals kinderbijslag en kinderopvang (belangrijk omdat vaak beide ouders werken), huursubsidie, WW en informatie van de Kamer van Koophandel en de Belastingdienst.

Het gaat echter mis wanneer ze moeten bellen of persoonlijk langs moeten gaan bij een bedrijf en de medewerkers geen Engels met hen willen of kunnen praten. Sommige organisaties hanteren zelfs bewust als beleid dat er alleen Nederlands gesproken mag worden vanuit een integratievisie: daardoor worden allochtonen en migranten gedwongen om Nederlands te leren. Ook klagen migranten soms dat ze slechter behandeld worden als blijkt dat ze Pools zijn of geen Nederlands kunnen spreken. Zij denken dat ze beter geaccepteerd zouden worden als er meer bekendheid zou zijn over de situatie van Polen in Nederland en hun herkomstland. Door middel van voorlichtingsdagen in de eigen taal zou de gemeente hun probleem met het verkrijgen van informatie kunnen verminderen. Tegelijkertijd is het belangrijk dat de gemeente proactief met de zittende bevolking communiceert over de aanwezigheid van arbeidsmigrant.

Een ander probleem van de arbeidsmigranten is dat ze soms wel over informatie beschikken, maar moeilijk hun rechten kunnen opeisen. Dan gaat het bijvoorbeeld om te hoge huren, te lage lonen, onveilige situaties op het werk, of gedwongen worden als zelfstandig ondernemer te werken in plaats van als werknemer. Een stringenter beheer door officiële instanties van bestaande regels, ook voor situaties waar veel arbeidsmigranten zijn, biedt hier uitkomst.

Een zwakke groep vormen de migranten die geen internetvaardigheden hebben. Dit zijn vaak lager opgeleiden, die hun herkomstland hebben verlaten omdat ze al langdurig werkloos waren. Zij komen vaker naar Nederland via malafide werkgevers, lopen een hoger risico om dakloos te worden en beschikken niet over het juiste netwerk om aan informatie te komen. Omdat alleen inwoners van de EU met eigen inkomsten in een ander land mogen verblijven hebben ze ook geen recht op daklozenopvang. Dat deze groep toch op de een of ander manier opgevangen wordt is in het belang van de leefbaarheid in de wijken.

Dat migranten snel de weg leren kennen in Nederland betaalt zich uit voor de gemeente, omdat de arbeidsmigranten dan sneller zelfstandig zijn en hun eigen weg vinden. Daardoor is er op lange termijn geen speciaal beleid nodig voor deze groep. Dit is ook gunstig voor de zittende bevolking, die misschien kan meeliften op de verbetering van wijken en leefbaarheid. Bovendien vermindert een snelle integratie irritaties tussen bevolkingsgroepen. Het is daarom van groot belang om de behoeften van deze nieuwe groep tijdig in beeld te hebben.

Noten

1. Midden en Oost-Europese landen: hieronder vallen de landen Slowakije, Tsjechië, Bosnië-Herzegovina, Slovenië, Letland, Estland, Litouwen, Bulgarije, Hongarije, Polen en Roemenië
2. Ongeacht of ze ook andere nationaliteiten hebben.
3. In deze paragraaf is gebruik gemaakt van de bevindingen van Sohilaït et al (2015).
4. In deze paragraaf is gebruik gemaakt van de bevindingen van Wolf (2015).

Literatuur

- Bellaart, H., Gerritsma, E. & Ramsaran, R. (2014) Opvoedingsondersteuning voor migranten uit Midden- en Oost-Europa Praktische adviezen voor gemeenten en instellingen. FORUM, Utrecht.
- Gemeente Den Haag (2015). Bevolkingsprognose Den Haag 2015. DSO/Programmamanagement, Strategie en Onderzoek. Den Haag.
- Korf, D.J. (redactie) (2009). Polen in Nederland. FORUM, Utrecht.
- Korf, D.J., Wesselink, K. & Perie, D. (2011). Roemenen in Nederland. FORUM, Utrecht.
- Pools Overlegplatform in Nederland (PLON) (2012). Een blik op de huisvesting van de arbeidsmigranten. PLON, Breda.
- Pronk, S. (2015). Demografisch profiel van Oost-Europeanen in Den Haag. DSO/ Programmamanagement, Strategie en Onderzoek. Gemeente Den Haag
- van der Heijden, P.G.M., Cruyff, M. & van Gils, G. 2013. Aantallen geregistreerde en niet-geregistreerde burgers uit MOE-landen die in Nederland verblijven. Rapportage schattingen 2009 en 2010 (BOA). Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Sociaal Cultureel Planbureau 2013. Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen. Den Haag.
- Sohilaït, R., Sonnega, V. & Wolf, S.V. (2015). Uitdagingen en kansen voor de huisvesting van arbeidsmigranten. In: 'Open grenzen, nieuwe uitdagingen. Arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa.' van de reeks Jaarboek Migratie en integratie. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Timmermans. N.G.L., van der Linden, B. & Verhoeven, W.H.J. (2012). Arbeidsmigranten in stadsgewest Haaglanden huisvesting tijdelijke arbeidsmigranten. Panteia, Zoetermeer.

Vereniging van woningcorporaties Aedes & Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
2013. Huisvesting van arbeidsmigranten. Wettelijke mogelijkheden voor woningcorporaties-
juni 2013. Aedes & BZK, Den Haag.

Wolf, S.V. (2015). Poolse arbeidsmigranten in Nederland en hun behoefte aan informatie en hulp.
Kennisplatform Integratie & Samenleving/Verwey-Jonker Instituut, Utrecht.

9 Rotterdam: magneet, roltrap en spons

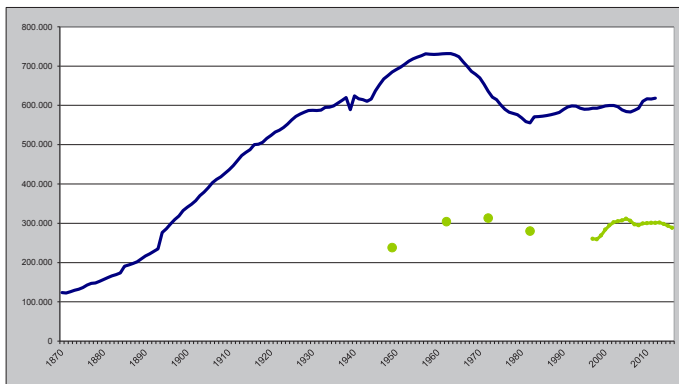
Marco Hoppesteijn en Wim van der Zanden

Onderzoek en Business Intelligence, gemeente Rotterdam

De meeste steden zijn ontstaan als knooppunten van handel en centra van economische en bestuurlijke macht. Al sinds mensenheugenis trekken mensen van het platteland naar de stad om daar 'iets te beginnen'. De industrialisatie aan het einde van de 19e eeuw bracht de stedelijke ontwikkeling in een enorme versnelling en ook Rotterdam maakte in deze periode een enorm sterke groei door. De haven werd een belangrijke schakel tussen het industrialiserende Europese achterland en de 'rest van de wereld'. Rotterdam bood zo kansen aan velen op zoek naar verbetering van hun maatschappelijke positie¹.

In figuur 1 zien we de onstuimige groei die Rotterdam in anderhalve eeuw doormaakte. Telde Rotterdam in 1880 nog maar 121.000 inwoners, in 1918 werd de grens van 500.000 inwoners al doorbroken. Het hoogtepunt van de groei werd bereikt in 1965, toen Rotterdam 731.500 inwoners telde. De werkgelegenheid in de stad piekte in die tijd ook tot circa 313.000 arbeidsplaatsen in 1970.

Figuur 1 Bevolkingsontwikkeling (blauw) en werkgelegenheid (groen) in Rotterdam

Aan het eind van de jaren '60 van de vorige eeuw voltrok zich in de westerse economie een sterk proces van decentralisatie en structuurverandering van de werkgelegenheid. Industriële productieprocessen werden op mondiale schaal verplaatst naar 'lage-lonen-landen' en het accent in de westerse economie verschoof geleidelijk naar de dienstverlenende sector. Onder invloed van een sterk toegenomen welvaart en automobilititeit voldeed de stad minder aan de vestigingsplaatseisen van werken en wonen en startte een proces van suburbanisatie. In Rotterdam, met een sterk accent op werkgelegenheid in de haven en industrie, was dit proces duidelijk merkbaar. Hand in hand verlieten bedrijven en bevolking de binnensteden en de oude wijken rondom het centrum. Veel werkgelegenheid verplaatste zich naar bedrijventerreinen rondom de stad en de bevolking vertrok – onder aanmoediging van het rijksbeleid van gebundelde

deconcentratie – in groten getale naar de groeikernen in de regio: Capelle aan den IJssel, Hellevoetsluis en Spijkenisse. Tussen 1966 en 1984 verloor Rotterdam maar liefst 175.000 inwoners, terwijl het inwonertal in de drie groeikernen met 100.000 inwoners toenam.

Vanaf het einde van de jaren '80 begon Rotterdam weer langzaam te groeien. Sindsdien vertoont de bevolkingsontwikkeling kleine golfbewegingen, die vooral veroorzaakt worden door veranderingen in de binnenlandse en buitenlandse migratiestromen. Zo werd de bevolkingsgroei van de jaren '90 gekenmerkt door – per saldo – een forse instroom vanuit het buitenland en tegelijkertijd een substantiële uitstroom naar andere Nederlandse gemeenten. Na een korte periode van bevolkingsdaling sinds 2003, trad in de jaren 2006 en 2007 weer stabilisatie op. In deze jaren veranderde ook de samenstelling van de buitenlandse instroom. De vestiging van traditionele immigrantengroepen (Antillianen, Marokkanen, Surinamers, Turken) nam af, terwijl de vestiging van nieuwe groepen toenam, onder andere vanuit de nieuwe lidstaten van de Europese Unie (EU).

Tussen 2009 en 2012 groeide Rotterdam met jaarlijks gemiddeld 5600 personen (exclusief de fusie met Rozenburg die op 18 april 2010 plaats vond). Deze groei werd deels veroorzaakt door een toename van het aantal geboorten en een daling van het aantal sterfgevallen (meer natuurlijke aanwas). Verder valt op dat de combinatie van de migratiestromen veranderde ten opzichte van de jaren '90: tegelijk met de terugkeer van het 'traditionele' positieve buitenlandse saldo kwam het vanouds negatieve binnenlandse saldo in evenwicht. Het vertrek naar andere gemeenten in Nederland werd steeds meer gecompenseerd door vestiging vanuit diezelfde andere Nederlandse gemeenten.

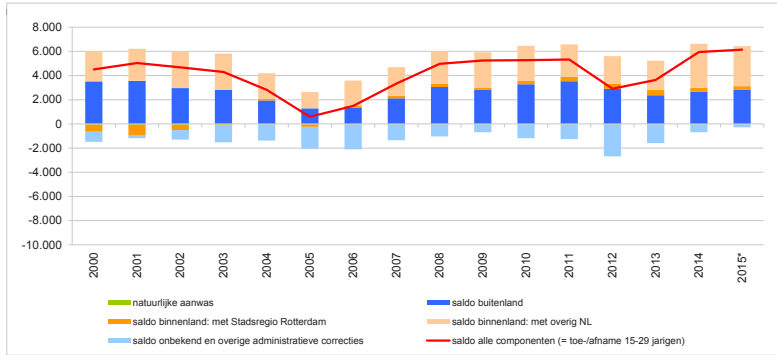
Rotterdam als magneet

Het bovenstaande maakt duidelijk dat de metafoor van 'de stad als magneet' voor Rotterdam in sommige perioden sterk van toepassing is geweest en in andere perioden veel minder. De laatste jaren is de aantrekkingskracht van de magneet weer versterkt: de vrij forse bevolkingsgroei sinds 2009 hangt samen met natuurlijke aanwas, buitenlandse instroom en evenwicht in de binnenlandse migratiestromen.

Door onderscheid te maken naar leeftijd ontstaat een beeld van welke groepen Rotterdam sterker aantrekt, welke groepen minder sterk en welke groepen Rotterdam per saldo verliest. Als we daarbij inzoomen op de periode 2000-2013, dan wordt zichtbaar dat de Rotterdamse magneet voor jong volwassenen minder conjunctuurgevoelig is dan voor gezinnen.

Figuur 2 en 3 hebben betrekking op twee verschillende groepen: enerzijds de 15-30 jarigen, en anderzijds de jonge kinderen en 30-plussers. De gestapelde staven geven per jaar de bijdrage van verschillende (demografische) componenten aan de totale jaarlijkse toe- of afname. Bij het binnenlandse migratiesaldo is onderscheid gemaakt tussen enerzijds het saldo met de omliggende regiogemeenten (tezamen) en anderzijds het saldo met alle andere gemeenten (buiten de stadsregio Rotterdam). De rode curve verbindt de totale jaarlijkse toenames of afnamen met elkaar.

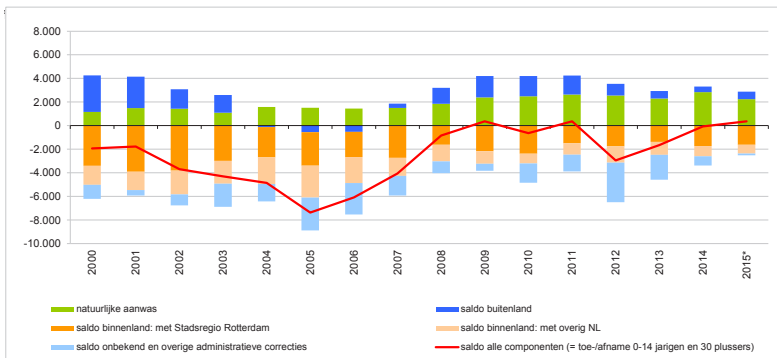
Figuur 2 Demografische componenten van ontwikkeling 15-29 jarige Rotterdammers

* 2015 betreft voorlopige cijfers

Jongvolwassenen worden per saldo door Rotterdam aangetrokken en dat geldt in meer of mindere mate voor de gehele periode 2000-2015. De aantrekkingskracht geldt vooral voor jongvolwassenen uit het buitenland en voor jongvolwassenen van buiten de stadsregio. Ook met de gemeenten uit de eigen stadsregio heeft Rotterdam de laatste 10 jaar een klein positief saldo aan jongvolwassenen. Het illustreert dat jongeren naar Rotterdam komen voor een opleiding in het hoger onderwijs of zich hier vestigen in verband met werkgelegenheid.

Figuur 3 Demografische componenten van ontwikkeling 0-14 jarigen en 30-plussers

Kijken we vervolgens naar de overige leeftijdsgroepen, dan zien we dat de dip in de bevolkingsontwikkeling die Rotterdam tussen 2003 en 2007 meemaakte, volledig kan worden toegeschreven aan het vertreksaldo van gezinnen. De 30-plussers in de figuur zijn in veel gevallen de ouders van de kinderen maar bijvoorbeeld ook buitenlandse

migranten. De sinds 2004 aangescherpte regels voor buitenlandse migratie hadden tot gevolg dat het vanouds positieve buitenlands saldo slonk en zelfs even licht negatief werd.

Het binnenlands migratiesaldo werd negatiever, met 2005/2006 als keerpunt. Het waren de jaren van vóór de financiële crisis en de dynamiek op de woningmarkt was groot. Veel Rotterdamse 30-plussers realiseerden hun volgende wooncarrièrestap en in die jaren ging hun ambitie vaak uit naar een (eengezins)woning buiten de stad (Vinex).

Toen de omvang van de financiële crisis steeds duidelijker werd (vanaf 2008) werd men voorzichtiger met het realiseren van die ambitie. Het negatieve binnenlandse vertreksaldo, zowel naar de regio als naar overig Nederland, slonk en is nu nog steeds klein te noemen gezien vanuit historisch perspectief. Rotterdam werkt al langere tijd aan het realiseren van aantrekkelijke woonomgevingen voor gezinnen. De uitbreidingprojecten van omliggende gemeenten zijn bovendien inmiddels ofwel afgerond en bewoond, ofwel stopgezet. Momenteel krijgt Rotterdam signalen dat jonge stellen en jonge gezinnen die hun vertrek enkele jaren geleden noodgedwongen uitstelden, zich inmiddels prima thuis voelen als gezin in de stad.

Rotterdam als roltrap

De magneet Rotterdam heeft dus een grote aantrekkingskracht op jonge mensen. Na aankomst in de stad speelt deze een belangrijke rol in het proces van sociale stijging. Opleidingen worden gevolgd en afgerond en de eerste stappen op de arbeidsmarkt worden gezet. Relaties worden aangegaan en huishoudens worden gevormd. Na stijging op de maatschappelijke roltrap verlaat een deel de stad als gezin met kinderen of vertrekt met een goede opleiding op zak naar andere stedelijke arbeidsmarkten. Om meer zicht te krijgen op de werking van deze roltrap in Rotterdam is op basis van microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een cohort vestigers in Rotterdam uit het jaar 2003 nader gevolgd. Wat is er met deze vestigers in een periode van zes jaar gebeurd en welke inkomensontwikkeling hebben zij doorgemaakt?

In 2003 hebben zich bijna 32.500 personen gevestigd in Rotterdam. Daarvan was bijna twee derde binnenlandse vestiging en ruim een kwart vestiging uit het buitenland (9% betrof administratieve opvoeringen). Van de binnenlandse vestigers is ruim 30% afkomstig uit de Stadsregio Rotterdam. Vestigers wijken wat profiel betreft behoorlijk af van de zittende bevolking in Rotterdam. De gemiddelde leeftijd van de vestiger is 28 jaar en dat is 10 jaar jonger dan de gemiddelde leeftijd in Rotterdam. Bijna 30% van de binnenlandse vestiging is student. Het gemiddelde fiscale jaarinkomen van vestigers in 2003 bedraagt €16.400 en is daarmee flink lager dan dat van de zittende bevolking (€ 19.900).

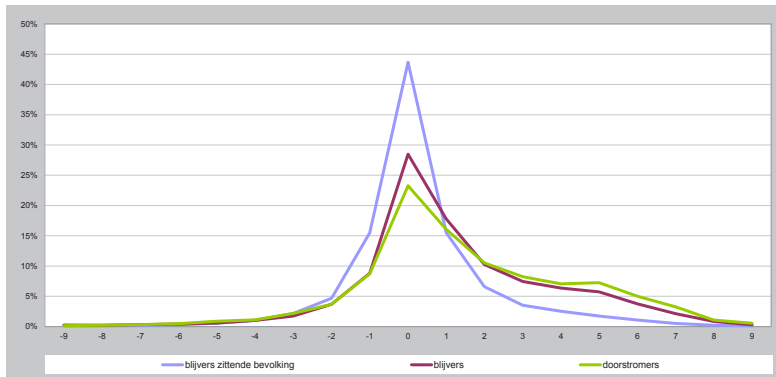
Veel vestigers blijven maar voor een korte periode in Rotterdam. Zes jaar na vestiging woont nog maar de helft van de vestigers in Rotterdam; 29% is weer verhuisd naar buiten Rotterdam en 21% is zelfs helemaal uit de BRP verdwenen: zij zijn overleden of vertrokken naar het buitenland. Van degenen die zich in 2003 vanuit het buitenland in Rotterdam hebben gevestigd, is zelfs 40% zes jaar later weer uit de BRP verdwenen.

De inkomensontwikkeling van de vestigers geeft een indruk van de werking van de roltrap in Rotterdam. Was het gemiddelde fiscale jaarinkomen van een vestiger (van 15 jaar en ouder) in 2003 € 16.400, zes jaar later is het inkomen van degenen die nog

steeds in Rotterdam wonen gestegen naar € 24.600 en dat van degenen die alweer zijn vertrokken naar elders in Nederland zelfs naar € 27.500. In dezelfde zes jaar steeg het fiscale jaarinkomen van Rotterdammers die in 2003 in Rotterdam woonden en er zes jaar later nog steeds wonen ('zittende bevolking') van € 18.700 naar € 23.900. Gemiddeld genomen is de inkomensontwikkeling van de vestigers dus sterker geweest dan die van de zittende bevolking.

In figuur 4 is de inkomensontwikkeling in beeld gebracht door te kijken naar de plaats die een persoon heeft in de totale Rotterdamse inkomensverdeling (in decielen) in 2003 en 2008 en de verandering die zich daarin heeft voorgedaan. We spreken van een substantiële stijging als een persoon tenminste drie decielen is gestegen. Bijvoorbeeld: in 2003 had een vestiger een inkomen in het tweede deciel van de Rotterdamse inkomensverdeling en in 2008 heeft deze persoon een inkomen in het zesde deciel van de verdeling. Vestigers hebben relatief vaker een stijging in de inkomensverdeling doorgemaakt dan de zittende bevolking. Een tiende van de blijvers in de zittende bevolking heeft een stijging in de inkomensverdeling van tenminste drie decielen doorgemaakt; onder vestigers uit 2003 die zijn gebleven ('blijvers') is dat ruim een kwart en onder vestigers die inmiddels weer zijn vertrokken ('doorstromers') is dat bijna een derde. Deze inkomensontwikkeling vormt een sterke aanwijzing voor het 'roltrafeffect' van de stad voor vestigers in Rotterdam.

Figuur 4 Verandering deciel fiscaal jaarinkomen (blijvers zittende bevolking, blijvers en doorstromers), 2003-2008

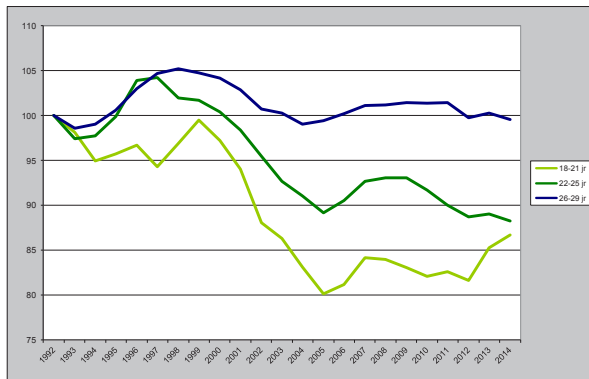
Bron: CBS; Sociaal Statistisch Bestand, bewerking gemeente Rotterdam-OBI

Rotterdam als spons

Na 2008 gingen niet alleen 30-plussers anders nadenken over hun woonambities, dat gold ook voor de jong-volwassenen. Een redenering die in veel steden en regio's wordt gehoord, is dat inwonende kinderen sinds het uitbreken van de crisis langer wachten met het verlaten van hun ouderlijk huis, waardoor de gemiddelde adresbezetting (het gemiddeld aantal personen dat een adres bewoont) zou zijn gestegen. In Rotterdam doet zich een dergelijke sponswerking ook voor. In figuur 5 is in beeld gebracht welk aandeel in drie leeftijdsklassen tussen 18 en 29 jaar in Rotterdam in de periode 1992-

2014 als hoofdbewoner kan worden aangemerkt. Daarbij is geïndexeerd naar het aandeel in 1992 (=100). Duidelijk is te zien dat het aandeel hoofdbewoners onder name de leeftijdsgroepen van 18 tot 26 jaar ten opzichte van 1992 is gedaald. De kentering heeft zich ergens rond 2002 voltrokken. In die tijd stegen de prijzen op de woningmarkt nog flink en was de woningmarkt vrij gespannen, waardoor het voor jongeren al moeilijker werd om een woning te bemachtigen. In percentages uitgedrukt betekende dit bijvoorbeeld dat aan het begin van de jaren '90 nog 30% van de 22-jarigen als hoofdbewoner woonde in Rotterdam, maar dat dat sinds 2004 nog maar zo'n 26% was.

Figuur 5 Hoofdbewonerpercentages (geïndexeerd 1992 = 100) in de leeftijdsgroep 18-29 jarigen in Rotterdam, 1992-2014

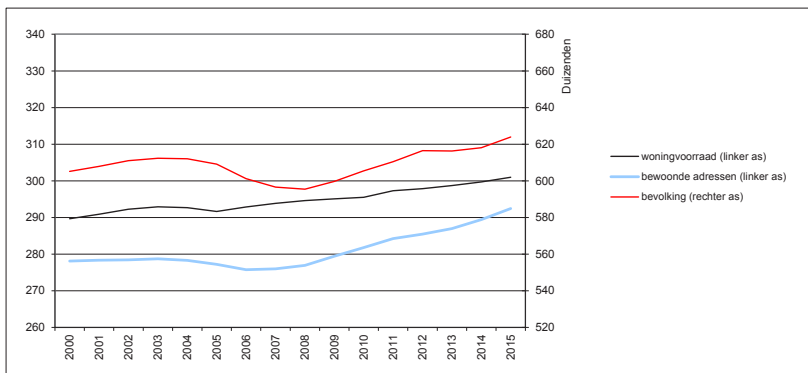

Ondanks deze dalende aandelen hoofdbewoners onder de jong-volwassenen, heeft het niet geleid tot een toename van de gemiddelde adresbezetting. Op 1 januari 2014 telde een bewoond adres in Rotterdam gemiddeld 2,1358 personen; zes jaar eerder (2008) lag dit gemiddelde zelfs iets hoger, namelijk op 2,1474 personen per adres.

In Rotterdam heeft de sponswerking sinds 2008 zich dus niet voorgedaan via een stijging van de gemiddelde adresbezetting. Figuur 6 illustreert dit nogmaals. De ontwikkeling van de woningvoorraad en de bewoonde adressen zijn afgezet tegen de linker verticale as, de bevolkingsontwikkeling tegen de rechter verticale as. In één oogopslag is te zien dat de verhouding tussen bevolking en bewoonde adressen vrij stabiel is. De sponswerking wordt juist zichtbaar in de verhouding tussen bevolking en woningvoorraad. Uit nadere analyse blijkt dat de bevolkingsgroei van Rotterdam sinds het uitbreken van de crisis vooral verband houdt met een daling van de (administratieve) woningleegstand. In 2007 was de Rotterdamse woningleegstand met 9,1% op het hoogste niveau sinds het begin van dit millennium. Sindsdien is die met 2,5 procentpunt gedaald naar 6,6% op 1 januari 2014.

De afname van de leegstand kan verband houden met de veranderde omstandigheden op de woningmarkt. Aan de vooravond van de crisis werd er nog flink verhuisd. Zoals uit figuur 3 blijkt was het binnenlands migratiesaldo van met name gezinnen sterk negatief. Daarnaast stonden er vanwege herstructurering veel woningen leeg in afwachting van sloop, terwijl ook de nieuwbouwproductie groot was.

Figuur 6 Bevolking Rotterdam (inclusief Rozenburg) in relatie tot woningvoorraad en bewoonde adressen, 2000-2015

Sinds het uitbreken van de crisis is de verhuisdynamiek afgenomen en het vertreksaldo gedaald, staat de herstructurering op een laag pitje en werden niet-verkochte en lang te koop staande woningen in de verhuur genomen. Het zijn factoren die leiden tot minder leegstand en een voorraad die beter bewoond wordt dan net vóór de crisis. De voorraad neemt zo dus meer bewoners op in de beschikbare capaciteit. Op deze manier raakt de spons dus verder verzadigd.

Noten

1. Dit artikel verscheen oorspronkelijk als publicatie in: PBL (2015). De stad: magneet, roltrap en spons. Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Den Haag. PBL-publicatienummer: 1610. De publicatie is te downloaden via de website www.pbl.nl.

10 Den Haag: roltrap, magneet en spons

Richard Vermeulen, Jan Starmans, Marlies Grimbergen, René Jansen & Wim van Bogerijen

Afdeling Programmamanagement, Strategie en Onderzoek (PSO), Dienst Stedelijke Ontwikkeling, gemeente Den Haag

In 2015 verscheen een publicatie van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) over de bevolkingsontwikkelingen in de steden en stadsgewesten¹. Onderstaand artikel is een geactualiseerde versie van de bijdrage van Den Haag aan deze publicatie. Waar mogelijk zijn gegevens over 2015 verwerkt in deze versie.

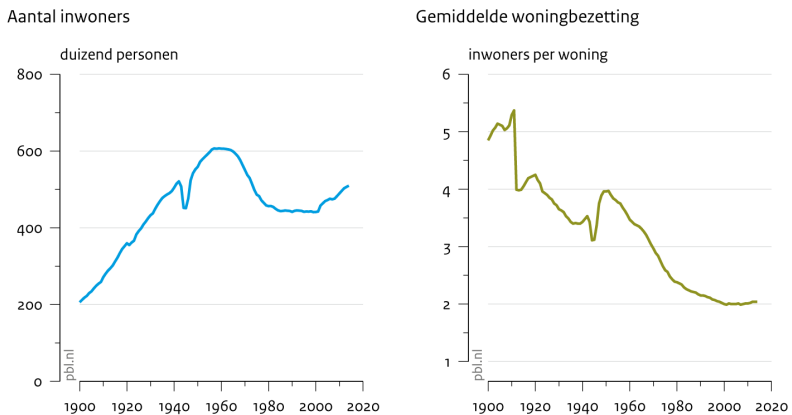
Den Haag

Den Haag kan worden beschouwd als een stedelijke magneet met een eigen gezicht. Met een aantal universitaire instellingen en vooral HBO-instellingen trekt Den Haag vooral veel jongeren aan. Daarnaast is er instroom van veel 'geprivilegieerde' diplomaten, en van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa die met name in het Westland werken. Met de ontwikkeling van grote Vinex-wijken aan de randen van Den Haag is de uitstroom van gezinnen naar het suburbane ommeland en de groeikern Zoetermeer sterk gereduceerd. Dit heeft recentelijk weer geleid tot een sterke bevolkingsgroei in Den Haag.

Groei, krimp, stabilisatie en groei

Den Haag kent een historie van groei, krimp, stabilisatie en recent weer forse groei. Hierdoor is de grens van 500.000 inwoners inmiddels vijf keer gepasseerd: omhoog in 1939, 1946 en 2011, omlaag in 1943 en 1973 (figuur 1).

Figuur 1 Bevolkingsaantal en gemiddelde woningbezetting Den Haag 1900-2014

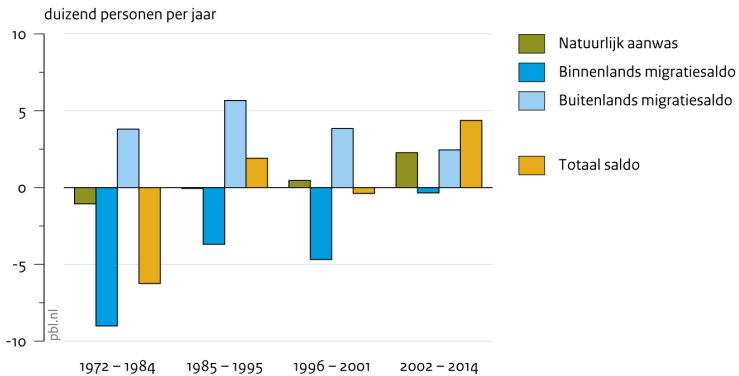
bron: gemeente Den Haag

Tussen 1800 en 1960 groeide Den Haag van 40.000 inwoners, via 200.000 inwoners rond 1900, naar een piek van bijna 607.000 inwoners eind 1958²: een groei die slechts werd onderbroken door een terugval in de Tweede Wereldoorlog. De wederopbouw wijken van Den Haag-Zuidwest werden gebouwd als gezinswijken. Toestroom en hoge geboortecijfers leidden tot de piek eind 1958. Door ruimtegebrek binnen de Haagse gemeentegrens en de – door de welvaarts groei mogelijk gemaakte en door de groeikern Zoetermeer gestuurde – suburbanisatie daalde het aantal inwoners in Den Haag vanaf het einde van de jaren '60 eerst snel en vanaf medio jaren '80 langzamer tot bijna 440.000 inwoners aan het eind van de jaren '90, een krimp van 27%. De krimp was bovendien selectief: Den Haag had te maken met een verarming van de bevolking en een verschraving van het voorzieningenniveau; de omliggende regio groeide in welvaart. De stadsvernieuwing, de herstructurering van de naoorlogse wijken en de ontwikkeling van de Haagse uitleggebieden Wateringse Veld en Leidschenveen-Ypenburg hebben tot een kentering geleid. De 500.000ste inwoner van Den Haag werd op 23 augustus 2011 in de stad verwelkomd, op 1 januari 2015 stond de teller op 515.880 Hagenaars en op 1 januari 2016 op 520.697. De gemiddelde woningbezetting is, met uitzondering van de periode in en vlak na de Tweede Wereldoorlog, continu gedaald. Rond 1900 had Den Haag ongeveer 42.500 woningen³, met gemiddeld 4,9 bewoners. In 1960 was de woningvoorraad gegroeid naar 174.000 woningen, met gemiddeld 3,5 bewoners per woning. In 2015 had Den Haag ruim 250.000 woningen (250.374 om precies te zijn) met gemiddeld 2,04 bewoners per woning in 2014 en 2,05 in 2015. Vanaf 2007 is, voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog, sprake van een licht oplopende gemiddelde woningbezetting. De bevolkingsgroei in Den Haag zet de komende jaren naar verwachting door. De mate waarin dat gaat gebeuren wordt voor een belangrijk deel bepaald door de toename van de woningvoorraad en door de groei van de buitenlandse migratie. Randvoorwaarde bij een dergelijke langetermijnverwachting is dat er in de Randstad voldoende bevolkingspotentieel blijft bestaan, onder meer door de aanwezigheid van werkgelegenheid en opleidingen. Een andere randvoorwaarde is dat Den Haag aantrekkelijke en concurrerende woningen, woonmilieus en voorzieningen blijft bieden.

Groeiparameters vanaf de jaren '70

Achter de krimp, stabilisatie en groei gaan verschillende, deels samenhangende demografische processen schuil. In de jaren '70 en aan het begin van de jaren '80 was er sprake van een groot negatief binnenlands migratiesaldo, met 1972 en 1973 als piek: jaren waarin jaarlijks meer dan 15.000 Hagenaars de stad uit trokken. Daarna nam het negatieve saldo gestaag af (figuur 2). In de periode vanaf 2002 had Den Haag als gevolg van het Vinex-woningbouwprogramma in 2009 en 2010 zelfs een licht positief binnenlands migratiesaldo.

Figuur 2 Bevolkingsgroei Den Haag per periode (1972-2014)

bron: gemeente Den Haag

Het buitenlandse migratiesaldo is steeds positief geweest, al daalde het vanaf 2002. Dit positieve saldo heeft tot 1985 de krimp gedempt en in de periode 1985-2002 het binnenlandse vertrekoverschot gecompenseerd. Vanaf 2002 is de helft van de Haagse bevolkingsgroei – jaarlijks gemiddeld ruim 4300 inwoners – afkomstig van buitenlandse migratie. De andere helft van de bevolkingsgroei vanaf 2002 is te danken aan de natuurlijke aanwas, het geboorteoverschot. De natuurlijke aanwas is omgeslagen van negatief in de periode 1972-1984 naar positief vanaf 1996 en is daarmee van steeds grotere betekenis voor de Haagse groei.

Magneet Den Haag

Achter de hierboven gepresenteerde groeiparameters zitten mensen. Mensen die worden aangetrokken door Den Haag. Twee groepen migranten zijn heel specifiek voor Den Haag. Ten eerste de zogenoemde geprivilegieerden: medewerkers van buitenlandse ambassades, consulaten en internationale organisaties met een bijzondere verblijfstatus. Ten tweede de zogenoemde 'MOE-landers'⁴: zij zijn vooral recent van grote betekenis in de migratiestromen naar de stad. Andere specifieke groepen zijn gezinnen, studenten en huishoudens met een hoger inkomen en middeninkomen.

Geprivilegieerden

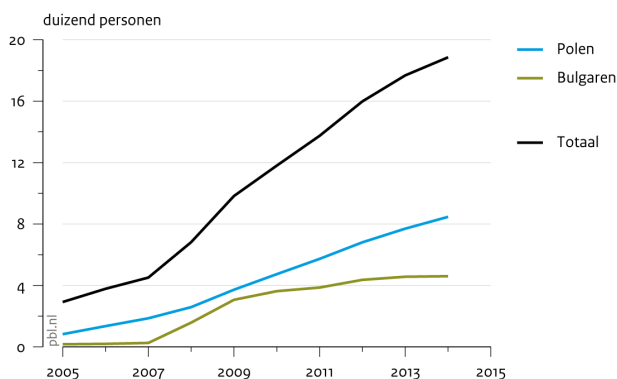
Werknemers uit het buitenland die verbonden zijn aan ambassades, consulaten en internationale organisaties zijn niet verplicht zich in te schrijven in de Basisregistratie Personen (BRP). De werkgevers hebben wel de plicht om hun uit het buitenland afkomstige werknemers, familieleden en personeel in diplomatieke dienst aan en af te melden bij het ministerie van Buitenlandse Zaken⁵. Voor heel Nederland zijn er 19.000 personen ingeschreven als 'geprivilegieerde', waarvan 11.000 als hoofdpersoon en 8000 aan de hoofdpersoon gerelateerde personen (partner, kinderen, personeel). Den Haag en directe omgeving blijkt veruit het belangrijkste woongebied te zijn van de in Nederland verblijvende geprivilegieerden. Van alle 11.000 hoofdpersonen wonen er 6000 in Den Haag (aangevuld met 4000 aan deze hoofdpersonen gerelateerde

personen), nog eens 4000 in overig Haaglanden⁵ en (slechts) 1000 buiten Haaglanden. Van de Haagse hoofdpersonen is 45% werkzaam bij een intergouvernementele organisatie of VN-organisatie, 29% bij een Europese organisatie en 25% bij een ambassade of consulaat. Hun verblijfsduur in Nederland varieert afhankelijk van de organisatie waar zij werken. Een derde woont al langer dan vijf jaar in Nederland, ruim de helft is alleenstaand en een kwart maakt deel uit van een huishouden met kind(eren). Geprivilegieerden bewonen zowel huur- als koopwoningen in alle prijsklassen. Binnen Den Haag is er sprake van een zekere concentratie van geprivilegieerden in de ‘Internationale Zone’ (34% van de Haagse geprivilegieerden) en in wijken met een hogere sociaal-economische status. Toch wonen geprivilegieerden ook in Haagse wijken met een lagere sociaal-economische status. Een en ander nuanceert het beeld dat het uitsluitend om personen met hoge inkomens gaat.

MOE-landers

Wat betreft de immigratie vanuit het buitenland naar Den Haag, is de instroom van migranten uit de Midden- en Oost-Europese landen (MOE-landen) een opvallend verschijnsel (figuur 3)⁷.

Figuur 3 Bevolking afkomstig uit Midden- en Oost-Europa in Den Haag, 2005-2014

Bron: gemeente Den Haag

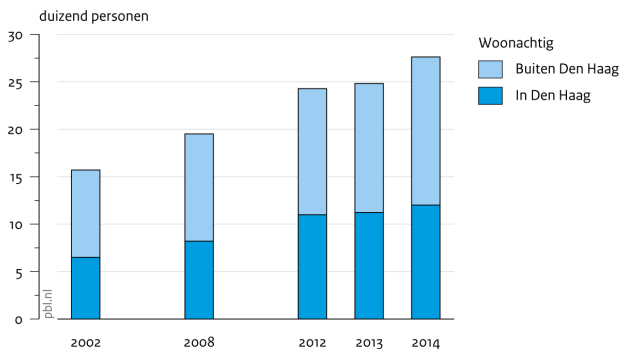
In 2008 telde Den Haag op basis van nationaliteit 6800 inwoners afkomstig uit een van de MOE-landen (1,4% van de Haagse bevolking). Per 1 januari 2014 was deze groep gegroeid tot 18.850 personen (3,7% van de Haagse bevolking) en per 1 januari 2015 tot 19.355. Het merendeel van de MOE-landers heeft de Poolse (41%) of de Bulgaarse (25%) nationaliteit. Vanaf 2004 nam het jaarlijkse aantal vestigers uit de MOE-landen snel toe, om zich vanaf 2007 te stabiliseren rond de 3500 personen per jaar. Daartegenover staat dat ook het aantal vertrekkers uit de MOE-landen jaarlijks toenam tot zo'n 2600 in 2012. Op een veel lager niveau neemt ook het aantal terugkomers toe, tot zo'n 400 in 2014: MOE-landers die al eerder in Den Haag woonachtig waren, ooit vertrokken en weer zijn teruggekeerd. De grootste groep MOE-landers die zich in Den Haag vestigt, is tussen de 25 en 40 jaar (47%), gevolgd door de groep 40- tot 55-jarigen (17%) en de 15- tot 24-jarigen (16%). In 2010 keerde het aandeel mannen en vrouwen dat in Den

Haag binnenkomt om. Vóór 2010 was het aandeel mannen groter en vanaf 2010 het aandeel vrouwen. Dit lijkt erop te duiden dat de aard van de migratie veranderde van een tijdelijk naar een meer langdurig verblijf. In samenhang hiermee nam het aantal geboorten in deze groep toe. In 2005 was nog maar 0,4% van de geboorten in Den Haag afkomstig van een ouder uit een MOE-land. In 2014 was dit percentage opgelopen tot 5,8% (bijna 400) van het totaal aantal Haagse geboorten en in 2015 weer licht gedaald naar 5,3%. In de periode 2005-2013 vestigden de MOE-landers zich vooral in de wijken Laakkwartier en Spoorwijk, Rustenburg en Oostbroek, Transvaalkwartier, Schildersbuurt en Valkenboskwartier: merendeels wijken met een grote voorraad particuliere huurwoningen. In deze wijken is het aandeel MOE-landers op de totale buitenlandse instroom, met meer dan 34%, zeer hoog te noemen. Een uitzondering hierop is de wijk Schildersbuurt, met een percentage instroom uit een MOE-land van 25%. De hoogste instroom van MOE-landers uit het buitenland is terug te vinden in de wijk Rustenburg en Oostbroek.

Studenten

Het aantal studerende aan een Haagse HBO- of WO-opleiding is de afgelopen jaren fors toegenomen, tot ruim 27.600 op 1 oktober 2014 (figuur 4)⁸, een toename van maar liefst 75% ten opzichte van 2002. Het aantal van hen dat in Den Haag woont nam nog iets sterker toe, namelijk met zo'n 5500 tot ruim 12.000 op 1 oktober 2014 (+85%). Dit neemt niet weg dat een meerderheid van de in Den Haag studerende (nog) buiten Den Haag woont: bijna 15.600 studenten. Daarvan wonen er zo'n 5100 zelfstandig. Dit aantal is nagenoeg gelijk aan het aantal studenten dat elders studeert maar wel in Den Haag woont (zelfstandig/uitwonend).

Figuur 4 Aantal HBO- en WO-studenten van opleiding in Den Haag naar woonplaats, 2002-2014

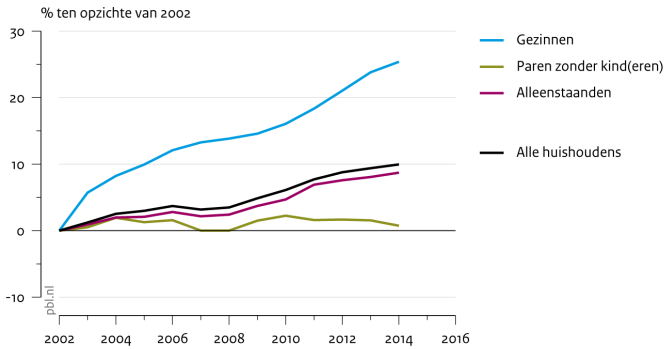

Bron: Kences/ABF/DUO

Gezinnen

Den Haag is er de afgelopen jaren in geslaagd steeds meer gezinnen aan te trekken en aan de stad te binden. Het aantal gezinshuishoudens is meer dan gemiddeld toegenomen (zie figuur 5).

Figuur 5 Relatieve verandering van aantal huishoudens in Den Haag naar huishoudenstype, 2002-2014

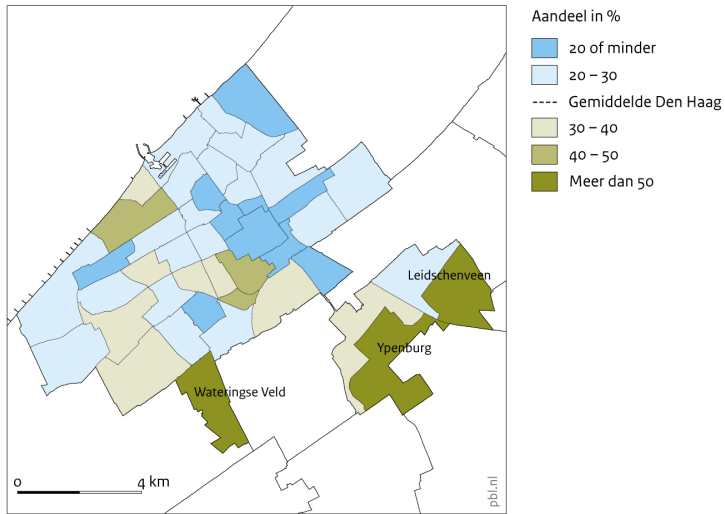
Bron: gemeente Den Haag

Het eerder beschreven geboorteoverschot staat hier direct mee in verband. Van 2002 tot 2014 is het aantal huishoudens met kind(eren), de gezinnen, aanzienlijk sneller toegenomen dan het aantal huishoudens zonder kind(eren), namelijk met 25% tot bijna 78.000. Door deze meer dan gemiddelde groei is ook het aandeel gezinnen (licht) toegenomen, van 27,8% in 2002 tot 30,4% in 2014. Natuurlijk heeft dit te maken met de suburbane woonmilieus die sinds 1996 zijn ontwikkeld op Wateringse Veld en sinds 2002 op de Vinex-locatie Leidschendam-Ypenburg, met veel grondgebonden koopwoningen. Daar was de aanwas van gezinnen tot 2010 veruit het grootst. Echter, vanaf 2008 is er ook sprake van een aanwas van gezinnen in het 'bestaand stedelijk gebied' van Den Haag. De herstructurering, waarbij kleine verouderde huurappartementen zijn gesloopt en veelal grondgebonden huur- en koopwoningen zijn teruggebouwd, heeft hierin een belangrijke rol gespeeld. Deze aanwas van gezinnen leidt tot een ruimtelijk sterk gedifferentieerd beeld. In de Vinex-wijken ligt het aandeel gezinshuishoudens boven de 50%. Ook een aantal herstructureringswijken komt tot een bovengemiddeld niveau. Hiernaast wonen veel gezinnen langs de kust, met naar verhouding veel grondgebonden koopwoningen en een sterke woningmarktpositie (figuur 6).

Hoge inkomensgroepen en middeninkomensgroepen

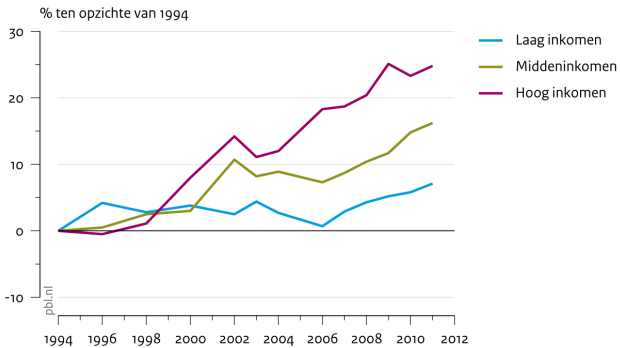
Het aantal huishoudens met een hoog en middeninkomen in Den Haag loopt gestaag op: tot bijna 38.500 huishoudens met een hoog inkomen en ruim 78.000 met een middeninkomen in 2011, een toename met ruim 7500 respectievelijk bijna 11.000 huishoudens vanaf 1994. Ruim twee derde van de huishoudensgroei in de periode 1994-2011 bestond uit huishoudens met een hoger inkomen of middeninkomen (figuur 7).

Figuur 6 Aandeel huishoudens met kinderen in Den Haag, 2014

Bron: gemeente Den Haag, bewerking DSO/ PSO

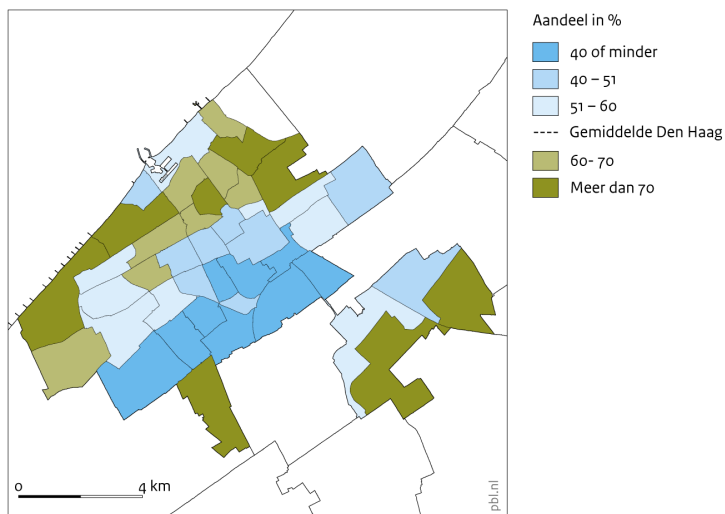
Figuur 7 Relatieve verandering van aantal huishoudens in Den Haag naar inkomen, 1994-2012

Bron: gemeente Den Haag

Is het aantal huishoudens met een hoog of middeninkomen in absolute zin fors toegenomen, in relatieve zin is de verandering bescheiden. Het aandeel hoge inkomens nam toe van 15,1% in 1994 naar 16,7% in 2011, het aandeel middeninkomens van 33,2% naar 34,2%. Voor het aantrekken en vasthouden van de groepen met hoge inkomens en middeninkomens is het gerealiseerde woningbouwprogramma van grote betekenis geweest. In de binnenstedelijke herstructurering en de Vinex-uitleg was dit programma – met een aanzienlijk deel grondgebonden koopwoningen – sterk gericht op de woonwensen van deze inkomensgroepen, voor een belangrijk deel (potentiële) gezinshuishoudens. De herstructureringsnieuwbouw heeft vooral de hoge inkomensgroepen en midden-inkomensgroepen in de stad vastgehouden, terwijl de Vinex-nieuwbouw deze inkomensgroepen ook van buiten Den Haag heeft aangetrokken. Hoewel de herstructurering de van oudsher binnen Den Haag bestaande scherpe ruimtelijke scheiding tussen hogere en lagere inkomens (het zand en het veen) heeft verzacht, is die nog steeds aanwezig. De Vinex-uitleg vormt daarbij een recentere scheidingslijn (figuur 8).

Figuur 8 Aandeel huishoudens met middeninkomens en hoge inkomens in Den Haag, 2011

Bron: Den Haag in cijfers; CBS/ RIO

Den Haag als spons en roltrap

Na 2007 is de Haagse bevolking harder gegroeid dan de woningvoorraad. Voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog neemt het aantal personen dat in een woning woont gemiddeld genomen toe, en wel van gemiddeld 1,99 personen per woning in 2007 naar 2,05 in 2015. De woningvoorraad blijkt een forse opnamecapaciteit te hebben, want bij een gelijkblijvende woningbezetting van 1,99 zouden in 2014 zo'n 12.500 woningen extra nodig zijn geweest om de bevolking te huisvesten. Deze sponsfunctie, de opnamecapaciteit van de woningvoorraad, van de stad heeft echter een sterk ruimtelijke component; de toename van de woningbezetting doet zich namelijk niet overal voor. In

grote delen van Den Haag is zelfs sprake van een afname⁹. De wijken met de sterkste toename van de woningbezetting zijn veelal wijken waar de bezetting al hoger was dan gemiddeld. Deels gaat het ook om wijken waar het aantal woningen per hectare hoger is dan gemiddeld. Dit zijn wijken met een vergroot risico op leefbaarheidsproblemen.

Een deel van de sponsfunctie wordt overigens niet zichtbaar aan de hand van de BRP. Uit de registratie van geprivilegieerden van het ministerie van Buitenlandse Zaken en het bestand REVA (Registratie Eerste VestigingsAdres in de gemeente) blijkt dat zo'n 10.000 mensen die in Den Haag verblijven (conform de regels) niet in de BRP staan ingeschreven. Den Haag lijkt ook een roltrapfunctie te vervullen. Een indicatie (en niet meer dan dat) hiervoor is dat de dominante instroom bestaat uit jongeren (waaronder studenten) en de dominante uitstroom uit dertigplussers (waaronder een deel ook kinderen mee neemt, dus vertrekkers in gezinsverband). Dat de dominante uitstroom van dertigplussers in de periode 2005-2013 per saldo slechts een beperkt vertrekoverschot oplevert, komt door de grootschalige woningproductie op de Vinex-uitlocaties en door de herstructurering. Hiermee zijn veel gezinnen verhuisd binnen Den Haag en aan de stad gebonden.

Toekomst

Alle prognoses wijzen erop dat de druk op de Randstad de komende decennia blijft bestaan en dat de trek naar de stad doorgaat. Binnen deze context investeert Den Haag in de verdere uitbouw van het internationale profiel, waarmee de instroom van expats naar verwachting wordt gecontinueerd. Het aantal studenten in Den Haag zal volgens de prognose van Kences/ABF (2014) verder toenemen, onder meer door de snelle expansie van de Leidse Universiteit (Campus Den Haag). Een onzekere factor is de ontwikkeling van het aantal MOE-landers, al is de trend hier wel dat een steeds groter deel van de MOE-landers die in Den Haag blijven er ook een gezin sticht. In de meest vergaande prognose, de PRIMOS-prognose van ABF (2014), groeit Den Haag naar bijna 535.000 inwoners in 2020 en naar circa 612.000 inwoners in 2040. Volgens de meest recente Pearl-prognose van CBS en PBL (2013) groeit Den Haag gematigder, namelijk naar bijna 522.000 inwoners in 2020 en naar zo'n 586.000 inwoners in 2040. Volgens de eigen Haagse prognose van 2015, waarin wordt uitgegaan van de Haagse trendgegevens en het Haagse bouwvolume, heeft Den Haag in 2020 535.000 inwoners. De voorzichtige variant komt in 2020 uit op 526.000 inwoners. De Haagse langetermijnprognose komt uit op ruim 575.000 inwoners in 2040. Om de groei te accommoderen volgt de gemeente Den Haag meerdere strategieën: vergroten van de opnamecapaciteit van de bestaande woningvoorraad, transformeren van leegstaand vastgoed naar een woonbestemming, verdichten in bestaand stedelijk gebied en herontwikkeling van verouderde bedrijventerreinen.

Noten

1. PBL (2015). De stad: magneet, roltrap en spons. Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest, Den Haag. ISBN: 978-94-91506-93-2. PBL-publicatienummer: 1610. De publicatie is te downloaden via de website www.pbl.nl.
2. Gebaseerd op gegevens uit Den Haag In Cijfers (<http://denhaag.buurtmonitor.nl/>); deze cijfers wijken iets af van de CBS-gegevens uit die periode.
3. Onder woningen wordt hier verstaan het aantal verblijfeenheden met het kenmerk wonen volgens de BAG-administratie. Deze gegevens zijn in de tijd terugvertaald op basis van de oude woningadministratie.

4. MOE-landers: personen met als nationaliteit Slowakije, Tsjechië, Bosnië-Herzegovina, Slovenië, Letland, Estland, Litouwen, Bulgarije, Hongarije, Polen, Roemenië, Servië en Montenegro.
5. Ruim 80% van de in Den Haag woonachtige geprivilegieerden stond in 2009 niet ingeschreven in het Haagse BRP (toen nog Gemeentelijke Basisadministratie). In 2014 was dit 70%.
6. Dit betreft de gemeenten Wassenaar, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Delft, Westland, Midden-Delfland en Zoetermeer.
7. Zie: Pronk, S (2015). Haagse Oost-Europeanen blijvers of niet? Demos: 31 (7): 1-4.
8. Landelijke Monitor Studentenhuisvesting 2015: www.kences.nl/nl/kennisbank/monitor-studentenhuisvesting.html.
9. Wellicht als verrassing daalt ook de gemiddelde woningbezetting in de Vinex-wijken. Dit is het gevolg van de fasering in het bouwprogramma, waarbij in de beginfase vooral grote eengezinskoopwoningen zijn opgeleverd en pas later ook (kleinere) appartementen.

Colofon

Deze bundel is samengesteld en uitgebracht ter gelegenheid van het afscheid van Jan Starmans, demograaf bij de gemeente Den Haag, op 8 maart 2016

Uitgave

Afdeling Programmamanagement, Strategie & Onderzoek (PSO), Dienst Stedelijke Ontwikkeling, gemeente Den Haag

Redactiecommissie

Wim van Bogerijen, Enno Ebels & Richard Vermeulen

Eindredactie

Enno Ebels

Opmaak

Melanie Lopes Carrilho, afdeling Stedenbouw & Planologie, Dienst Stedelijke Ontwikkeling, gemeente Den Haag

Productie

Multimedia, gemeente Den Haag

Foto's

David van Keulen, Den Haag

Alle foto's geven locaties en inwoners of bezoekers in Den Haag weer

Oplage

100 exemplaren; de bundel is ook als pdf beschikbaar

Copyright

Het copyright blijft bij de auteur(s) van de verschillende bijdragen

Contactpersoon

Enno Ebels, afdeling PSO/DSO, gemeente Den Haag (enno.ebels@denhaag.nl, 070-3534945)

